10 kop.

78175

Venjamin Kaverin

Viltune vihm

NGU"RAAMATUKOGU NR. 47/1963

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
Nr. 47 (315) 1963

VENJAMIN KAVERIN

Viltune vihm

VENE KEELEST TÕLKINUD
H. LUIK

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

VENJAMIN KAVERIN
(sünd. 1902. a.)

on ««Loomingu» Raamatukogu» lugejaile tuntud autobiograafiliste lugude valimikuga «Tundmatu sõber» (nr. 10, 1960. a.). Peale selle on eesti keeles ilmunud mitu V. Kaverini romaani («Kaks kaptenit», «Avatud raamat», «Otsingud ja lootused»).

Viimasel ajal on autor avaldanud jutustuse «Viltune vihm» ning jätkanud oma autobiograafiliste lugude sarju.

«Viltune vihm» ilmus esmakordselt ajakirjas «Novõi Mir» 1962. aastal (nr. 10).

1

Igor käis kulunud sügispalituga ja Valeria Konstantinovna lootis teda veenda talvepalitut ostma — muidugi mitte sundida (see oli võimatu), vaid nimelt veenda. Aga Igor veenis hoopis teda.

Ta tassis kuskilt kokku maakaarte ja raamatuid ning Valeria Konstantinovna luges läbi Muratovi «Muljeid Itaaliast», tema ise aga veel paarkümmend raamatut, küll huvitavaid, küll igavaid.

Igal õhtul tegid nad «reisi Itaaliasse».

«Noh, ema, asume teele,» ütles Igor, silmad suured peas, ja need läksid veel suuremaks, kui midagi uut või ootamatut teda imestama pani.

Roomas läksid nad Termini vaksalist otse Forum Romanumile ning jalutasid kaua Via Sacral, püüdes meelde jätta, et vasakul on Vesta Neitsite Maja varemed, paremal aga Antoninus Piuse tempel. Muide, püüdis ainult Valeria Konstantinovna.

«Ema, sa oled seda ju õppinud,» ütles Igor meeleheitel, kui Valeria Konstantinovna Dioskuuride templi korintose sambad Saturnuse templi joonia sammastega segi ajas.

Oli lausa rabav, et roomlased joovad tänini Aqua Virgo vett — see veevärk ehitati juba esimesel sajandil enne meie ajaarvamist. «Pea meeles, ema! Esimesel sajandil! Enne meie ajaarvamist!» Ema pidas meeles.

Firenzes jätsid nad Michelangelo väljakul «päikesega hüvasti» — reisijuhi järgi pidi see olema meeldejäävamaid elamusi Itaaliast. Sorrento poole sõites nautisid nad küllastumiseni mere «smaragdrohelist sillerdust», Caprile jõudes käisid ära Sinises koopas, mille salapärases pimeduses inimesed fosforestseerivad nagu õhulised varjud. Vähemalt Igor väitis nõnda, ja teda võis uskuda. Ta pol-

nud veel seitsmeteistkümneaastanegi, kuid teadis juba sada korda rohkem kui ema oma kõrgema haridusega — Valeria Konstantinovna oli lõpetanud tekstiili-instituudi. Kui mõnel korterinaabril oli vaja teada saada, mis on «tsebertisatsioon» või kus asub suurim päikesekellade kollektsioon, siis ütles teine naaber: «Küsige Igorilt!»

Igor oli ema nägu — õnneks mitte isa nägu —, käharpäine ja punapõskne, tüüaka jämeda ninaga. Tema jutt kihutas aina mõtete kannul; ta tahtis, et maailmas kõik kiiremini käiks. Juba kolmandas klassis maalis ta vaasile, mida klass joonistama pidi, vurrud ja kikkhabeme, tehes temast paksuks läinud punapõskse d'Artagnani. Igav oli joonistada harilikku vaasi, mida saaks osta või müüa. Tema vaas polnud ostetav ega müüdav. See viis mõtte nöörredelitele, vandenõudele, duellidele.

Kord kuulis Valeria Konstantinovna, kuidas poiss mineraalveekioski juures sõbrale ütles: «Muide, see on kõige parem mineraalvesi maailmas.»

Valeria Konstantinovna jutustas Igorile oma isast, rändvärvalist, kes oli kogu Venemaa risti-põiki läbi käinud ning veel kahekümnendail aastail oma värvide ja padadega külast külla sõitnud. Igor andis vanaisale uusi jooni: ükski vanaisa värvitud asjadest ei luitunud iial. Sel ajal kui lõngad, rõivad ja kangad padades keesid, jutustas ta muinaslugusid. Jah, ta polnud ainult värval! Kui ta ära sõitis, tuli kogu külarahvas taevakarva, rohelistes, kollastes, punastes ja sügavsinistes särkides, jakkides ja rättides teda saatma.

Ema oli tekstiilikunstnik ja Igor kinnitas, et ta olevat pärinud vanaisa elukutse. Igor ise ei piirdunud ainult maailma värvikamaks tegemisega, vaid lõi selle oma käe järgi ümber, täiendas ning parandas. Ja Valeria Konstantinovna mõtles, et ta on ise süüdi poja vastavas kalduvuses — ohtlikus kalduvuses, sest see puudutas midagi, millest Valeria Konstantinovna lakkamatult ja väsimatult oli mõelnud.

2

Ärritava selgusega oli tal meeles viimane sõjatalv, ühtemoodi hägune öö- või päevavalgus, mida ta vihkas, sest ta ei teadnud üldse, millal see juhtus, kas päeval või öösel. Hommikust saadik tiirutas baasi kohal Saksa luurelennuk; madrused hüüdsid seda millegipärast «kõverjalaks». Kahvatu taeva all hajusid aegamisi säbrulised ellipsid — õhulahingu punktiir.

Valeria Konstantinovna oli toimetuse masinakirjutaja. Ta tippis ja vaatas alatihti aknast välja. Sild lõhangu kohal oli peaaegu käsipuudeni hanges. Põlvist saadik lumes kahlates ja sajatades möödus tubakasuitsust rohekate vurrudega elatanud mereväelane; äkki kahmas ta naerdes sülle toimetuse trepil seisva poisi, kellel oli kasukas seljas ja suur villane rätik kõvasti ümber seotud. Poiss sõdis harjumuspäraselt vastu — baasis peaaegu polnudki teisi lapsi. «Praegusel karmil ajal, kus lõunas käivad ägedad lahingud . . . » tippis Valeria Konstantinovna. Andrei ei tulnud ikka veel. Madal tume pilv jäi mere kohale peatuma ja sõudis siis edasi kalda poole. Järsku algas ümberringi huilgamine, vihisemine, lõõtsumine, millelgi polnud enam endist nägu, tegu ega asu. — lumi igal pool.

Nüüd oli selge, et kaater ei tule, ja niisiis ei näe ta täna Andreid. Aga kaater tuli. «Neil päevil avaldati Inglise—Nõukogude kommünikee Suur-Britannia peaministri läbirääkimistest . . .» tippis Valeria Konstantinovna, kui Andrei vaatas naerusui ukse vahelt sisse ning hakkas enne tuppatulekut oma pihtkasukat ja mütsi käpikuga lumest puhtaks kloppima. Ta oli kõhnuke, kerge kõnnakuga, ja tema otsmikule langesid lokkis juuksed.

Klubis toimus «Kahe isanda teenri» etendus, aga mäng oli nii halb, et nad tulid pärast esimest vaatust ära. Võib ju olla, et nad ei tulnud mitte sellepärast ära, et mäng oli nii halb.

Valeria Konstantinovna elas kõrge välistrepiga puumajas. Astmed olid jäätanud, ja mõlemad jooksid hooga üles. Ta elas ühes toas Katjaga, kes oli samuti toimetuse masinakirjutaja, nende kõrval oli sõjakirjasaatjate tuba ning kolmandas, kõige suuremas, elas allveelaeva komandör. Too käis sageli merel, ja neiud hoidsid tema tuba korras, pühkisid tolmu ning vahel koguni pesid põrandat ja aknaid.

Valeria Konstantinovna toas oli külm, ta tõi köögist elektripliidi. Nad soojendasid pliidi kohal käsi, siis pani Andrei oma pihtkasuka Valeriale õlgadele ja istus tema kõrvale — väga tagasihoidlikult, hoidis ainult Valeria kätt oma peos. Andreis oli midagi kaunist ja helget. Varem polnud ta endast peaaegu midagi rääkinud, tol õhtul aga rääkis — ja Valeriale meeldis see, kuidas ta oma emast ja väikeveljest jutustas. Ta oli Murmanskist pärit. Isa suri vara, ema töötas haiglas, esiti põetajana, hiljem köögitöölisena. Ema abiellus teist korda — grusiinlasest kelneriga, ja võõrasisa saatis poisi Ozurgetõsse. Poiss oli veel üsna väike ja unustas vene keele peaaegu täiesti ära. Tal tuli see pärast uuesti selgeks õppida. Kuid kerge gruusia aktsent jäigi külge.

«Kas teie ei märka seda?»

«Ei.»

Siis läksid nad allveelaeva komandöri tuppa ja istusid seal tuld süütamata. Kui Andrei hakkas Valeria Konstantinovnat suudlema, keeras too lülitit, ja selgus, et voolu polnudki. Päev jõudis õhtule, saabus öö või vahest juba uus päev. Baasi sööstis jälle uus tuisuvalang, tuisukeeris kihutas kord tõustes, kord maha paiskudes peatumata ja raugemata aknast mööda.

Kaater pidi kell kuus merele minema, nad jätsid hüvasti, nädala pärast aga kutsuti Andrei staapi: luurajad olid saanud vaatluspunktist tema patarei jaoks mingid tuleandmed, ja ta oli paberilehe nende ülestähendustega ära kaotanud.

«Kaotasin ära, ja kõik,» ütles ta Valeria Konstantinovnale järsult ning abitult.

Andrei oli tema juurde tulles purjus, ja sestsaadik ei näinud Valeria Konstantinovna teda enam kordagi kainena. Küll ta jõi! Kui hirmuäratavalt tukslesid tema laud, kui ta Valeria Konstantinovnale otsa vahtis, teda ära tundmata! Valeria Konstantinovna hakkas ust lukus pidama — ta kartis joobnuid. Kord lõhkus Andrei ukse maha. Ja ikkagi tundis Valeria Konstantinovna talle veel kaasa, manitses ja hurjutas teda.

Siis aga räägiti talle, et Andrei käivat tema teadmata baasis ning ööbivat ühe sõjaväekaubastu müüjanna pool. Nad pummeldavat koos ja kord viinud patrull mõlemad peavahti.

Kui rasedust enam varjata ei saanud, kolis Valeria Konstantinovna Moskvasse.

3

Noil aastail juhtunud õnnetustest on Valeria Konstantinovnal eriti meeles Andrei küllasõit. Sõda oli lõppenud. Andrei tuli, väliselt tipp-topp, munder seljas, teda polnud veel mereväest maha kantud. Kraamimata toas oli külm. Igor karjus, sest piim oli otsas ning ema polnud hommikust saadik aega saanud piimaköögis ära käia. Ja siiski ajasid nad juttu. Mees — muretult, lapsele vaevalt pilku heites, ilma et oleks küsinudki, kuidas ta käsi nende kahe raske aasta jooksul oli käinud. Naine — uskumata oma silmi, imestades, et tal oli olnud vahekord selle tühise inimesega, selle kahvatu, õige varsti kiilaks mineva mehega, kellel on ükskõik, mida ta räägib, ja kes ei tea, mida ta hetk hiljem teeb. Õhtul tuli Andrei joobnult, Valeria Konstantinovna viskas ta välja, ning Andrei lahkus tuikudes naise toast — majast, kus ta elas, tema teadvusest, tema elust. Valeria Konstantinovnal ei olnud lihtsalt aega Andreile mõelda. Ta pidi pesu küürima, põrandat pesema,

Igorile süüa andma. Ja kui poiss veidi suuremaks sirgus, tuli leida tööd, mis õppimist ei segaks, vaid vastupidi — aitaks õppida.

Nii möödusid aastad, mis tegid temast tugeva naise, kes oli palju kannatanud, kuid mitte murest murtud. Ta oli ikka veetlev, tal oli puna prinkidel põskedel ja salguke halle juukseid, mis rõhutas tema nooruslikkust. Tal oli naiselikku võlu, ta meeldis meestele ning oleks kord äärepealt mehelegi läinud — ühele töökaaslasele, tekstiili-insenerile, kes mitu aastat käis talle peale, et nad abielluksid. Kuid insener korraldas midagi kihluspeo taolist, ja sellel kihluspeol näis Valeria Konstantinovnale äkki, et ta pole armunud hoopiski mitte insenerisse, vaid tema isasse, eakasse orkestranti, kes tantsis temaga, selg vanamoeliselt sirge, hoides teda kindlalt käte vahel, mida ta tundis läbi õhukese kleidigi . . .

Ajapikku lakkas Valeria Konstantinovna abiellumisele ja meestele mõtlemast. Kui ta lobises nüüd vahetevahel Irinaga, oma parima sõbratariga, kes ei mõistnud, miks Valeria Konstantinovna, keda Irina kenakeseks pidas, üksinda elab, siis keeras ta kõik naljaks ja ütles, et nähtavasti on tema sisesekretsioonis mingi tähtis hormoon puudu. Inetu, tark Irina, kes rääkis meestest põlgliku tooniga, oli ühtelugu kellessegi armunud.

Raskest elust hoolimata ei olnud Valeria Konstantinovna enda meelest õnnetu. Tema elu, nagu iga teinegi, kujutas endast hea ja halva keerulist põimingut, ning ta õppis valima sellest põimingust ainult head — seda, millele ta võis toetuda. Kõik muu — ülekohtune, solvav, ärritav — jäi kõrvale ning otsekui kadus kergesse uttu.

Ta tegi ainult ühe eksisammu ega osanud aimatagi, kui kalliks see talle maksma läheb: ta ütles Igorile, et Igori isa jäi sõjas teadmata kadunuks. Ent kas ta võis kujutleda, et Andrei, keda polnud tema jaoks enam ammu olemaski, alustab sellest hetkest peale poja mõttemaailmas uut elu!

4

Igor hakkas isale mõtlema pärast kahekümnendat kongressi. Täiskasvanud rääkisid Hruštšovi kõnest, võtsid tuld, rõõmustasid, vaidlesid, lootsid ja imestasid. Kogu maja, kogu Moskva rääkis sellest kõnest, nähtavasti rääkis sellest koguni terve maailm. See, millest Hruštšov oli kõnelnud, oli kahtlemata väga tähtis, olgugi et jutt oli kaugest hämarast ajast, kui Igorit maailmas veel polnudki. Nähtavasti oli nii mõnigi asi tookord pisut teisiti, kui täiskasvanud arvasid, või koguni hoopis teisiti. Seni ei olnud nad söandanud sellest avameelselt kõnelda.

Sellest, mis oli «hoopis teisiti», mõistis Igor näiteks seda, et sõnad «aitäh Stalinile õnneliku lapsepõlve eest», mida ta oli tuhat korda lugenud ja kirjutanud, olid valed. Paljudel lastel oli õnnetu, isegi kohutav lapsepõli, sest nende vanemad olid hukkunud vanglas või asumisel.

Teine, niisama tähtis «hoopis teisiti» käis sõja kohta. Igor oli ikka armastanud sõjast lugeda, aga nüüd, vanemaks saades, luges ta veel suurema isuga. Selgus, et 1941. aasta strateegiline taandumine oli olnud ettekavatsematu ja ootamatu. Poleks tarvitsenud poolt meie maad sakslastele loovutada.

Ta luges läbi hulga raamatuid Põhja-Jäämere laevastikust, allveesõjast, rannakaitse suurtükiväe tegevusest. Tundide kaupa istus ta kaartide ees. Ta joonestas neid ise. Mõttes sõitis ta allveelaevaga läbi Barentsi ja Kara mere, käis ära idas, Tiksis, ja läänes, Nordkapis. Kuueteistkümneaastaselt oleks ta võinud Põhja-Jäämere tandritest loenguid pidada.

Ta oli ennegi emalt mitmel korral küsinud: miks pole emal ühtki isa pilti, miks ta ei tuleta kunagi isa meelde?

Ja ema jutustas, kuidas ta oli kord oodanud isa terve päeva, millest märkamatult sai öö. Oli lumetorm — seal nimetati seda tuisuvalanguks — ja ta peaaegu ei lootnudki, et isa baasi jõuab. Ema tahtis teda väga näha, kas või het-

keks, tahtis lihtsalt kindel olla, et temaga pole midagi juhtunud. Ema tippis ja mõtles: «Näeks teda korrakski!» Ja äkki avanes uks, Andrei astus naerusui sisse ning asus mütsiga lund sinelilt maha kloppima. Märg juuksesalk langes tal otsaesisele. Ta oli tookord kõhnuke, keskmist kasvu, ning ta ei kõndinud, vaid jooksis. Ruttas alati.

Igor küsis, kas ema käis patarei asukohas. Muidugi mitte! Kogemata mainis ema toda tuleandmetega paberilehte, ent viis kohe jutu sellele, kuidas Andrei võõrasisa, grusiinlane, oli saatnud isa Ozurgetõsse. Ema ütles veel, et talle meeldis isa kerge gruusia aktsent.

Ema jutustas vähe, kuid Igorile piisas sellestki. Ta kujutles oma isa nõnda: noor, peaaegu poisiohtu mees, sõnaaher, häbelik, tagasihoidlik ning fantastiliselt julge. Ta jäi kadunuks 1944. aasta oktoobris, kui algas merejalaväe pealetung. Võimalik, et ta kuulus ühte neist dessantüksustest, mis saadeti Motovski lahe lõunarannikule, Pikšujevi neeme lähedale. Või brigaadi, mis maabus Malaja Volokovaja lahe kaldal — sellelt tugialalt anti hoop vaenlase positsioonidele Sredni poolsaare maakaelal.

Mida vanemaks Igor sai, seda rohkem mõtles ta isast. Varemalt sarnanes isa Dickiga Stevensoni «Mustast noolest», ainult et oli vanem. Nüüd oli ta inimene, kes elas kummalisel, peaaegu seletamatul ajal ja kes ei näe iial meie maal aset leidnud muudatusi.

Igor kandis ema perekonnanime — Listenjov; Valeria Konstantinovna vanem vend oli ta lapsendanud, kui ta oli kolmeaastane. Igor teadis, et tema vanemad polnud perekonnaseisuametis registreeritud, ja loomulikult polnud sellel tema meelest vähimatki tähtsust. Ent kui jõudis kätte passi saamise aeg, küsis ta emalt, kas tal on õigus isa nime kanda. Ema ütles: «Ei,» ja ta ei hakanud peale käima. Esimest korda elus ei uskunud ta ema. Kuid ka õigusnõuandlas öeldi talle, et kuna ema polnud registreeritud ja ema vend on Igori lapsendanud, siis peab ta kandma Listenjovi, ja mitte Svetškini nime.

5

Ta pidi sel päeval pärast tunde väga huvitavale koosolekule jääma, sest peaaegu kogu klass kavatses lemmikõpetaja Kirill Pavlovitšiga Krimmi sõita. Kuid Kirill Pavlovitš oli haigestunud ja Igor jõudis koju varem, kui ema teda oodata teadis. Ukse kõrval nagis rippus meestepalitu, ning naabertoast, kus elas vanake pensionär Pavla Porfirjevna, kostis hääli. Pavla Porfirjevnat oli ta nüüdsama köögis näinud. Järelikult oli ema palunud luba kellegagi vanakese toas rääkida. Miks? Nähtavasti ta ei tahtnud, et Igor seda jutuajamist kuuleks. Tühja kah! Igor võttis käsile marsruudi, mille ta kavatses koosolekul esitada, — mitte ranniku äärt mööda, vaid piki Ai-Petri Jailat. Palju põnevam!

Vahesein oli õhuke ja Igor teadis alati, mis Pavla Porfirjevna toas tehti. Ta teadis, millal vanake paneb nõusid madalasse puhvetkappi või millal ta põrandat poonib — Pavla Porfirjevna tahtis, et põrand läigiks, ja vahatas seda tihti. Nüüd kostsid läbi seina hääled: ema hääl oli ebaharilikult kile, võõra mehe oma — tume ja kähe.

«Ma ei nõua ju midagi,» lausus mees.

«See veel puuduks!» ütles ema. Ja siis: «Sõida minema! Kas kuuled? Ja et sa enam kunagi...»

Igor jõudis otsusele, et parem on ära minna. Ta ei tahtnud jätta emale niisugust muljet, nagu oleks ta seda kõnelust pealt kuulanud, sest ema poleks seda ka arvatavasti tahtnud. Ja ta laskis jalga.

6

Reis lükati nädala võrra edasi — Itaalia saatkond viivitas millegipärast viisadega. See oli nii hea kui ka halb. Halb selle poolest, et Valeria Konstantinovna käis ringi tundega, nagu oleks ta juba reisil: niisugustel puhkudel jääb aeg alati seisma ja pole tahtmist ühtki tööd tõsiselt

ette võtta. Hea aga selle poolest, et Andrei ilmus siis, kui Valeria Konstantinovna veel Moskvas viibis. Ta viis mehe Pavla Porfirjevna tuppa. Andrei oli korralikult riides, kuid tal oli viinalõhn juures nagu vanasti. Nad polnud kaheksa aastat teineteist näinud. Andrei oli vanaks jäänud, hõrenevatest juustest paistis inetu mühklik kiilaspea. Ta oli nüüd ühes Kaug-Ida kaubandusbaasis tööl ning hakkas kohe, vestluse algusest peale hooplema, et ta teenib mõnikord päris head raha. «Muidugi, tuleb teistega jagada, aga noh...»

Igor meenus talle hüvastijätul. Valeria Konstantinovna võttis temalt ausõna, et ta enam kunagi ei kirjuta, ei tule külla ja «unustab üldse tema olemasolu». Aga mis maksab selle mehe ausõna?!

Kartuses, et keegi võis seda kõnelust ühiskorteris pealt kuulata, ütles Valeria Konstantinovna Igorile, et tal käis külas kauge sugulane, nime poolest samuti Listenjov, ja palus tal aidata Moskvasse elama asuda. Juba enne jutu lõpetamist mõistis ta Igori hajameelsest ilmest, et too sugulane poissi põrmugi ei huvita, vahest sellepärast, et ta on Listenjov, ja mitte Svetškin. Kuid ta rääkis lõpuni, tundes end poja ees tõsiselt süüdi ja olles pahane iseendale selle uue, tarbetuks ja mõttetuks osutunud vale pärast.

7

Päeval kadus kõik kuhugi ametikõnede virvarri, märkamatult mööduva päeva saginasse, õhtuti aga «reisisid» nad Igoriga endist viisi mööda Itaaliat. Igor käis peale, et ema loeks Dante «Jumalikust komöödiast» kas või eessõnagi. Ja ema luges selle läbi, ehkki talle jäi meelde ainult nii palju, et «puhastustule atmosfäär on meile lähedasem kui põrgu igavene pimedus».

Mõnikord tuli külla Petja Anikin, Igori parim sõber. Poisid olid algkoolis olnud klassivennad ja käisid läbi ka

praegu, kuigi Petja oli nüüd muusikakoolis. Päeval enne ärasõitu tuli Petja uudist kuulutama — ka tema vanemad pidavat Itaaliasse sõitma, ja koguni sama grupiga. Seda olnud küll raske korraldada, aga isa ajanud asja joonde. Petja naeris sellest rääkides, vehkis kätega, ja Valeria Konstantinovnal tuli tahtmatult mõttesse, et nähtavasti on tal vanematega õige komplitseeritud vahekord, kui ta nende ärasõidu üle nii rõõmustab.

Raha anti vähe, ja Valeria Konstantinovna otsustas juba ette ära, mida ta kellelegi ostab. Igorile — orloonsärgi, mida võib kraani all pesta ja pole vaja triikida, Irinale — veneetsia klaasist helmed, Pavla Porfirjevnale — harva saada olevat südamerohtu. Eideke räägib ikka, et haige süda teeb tal ühtepuhku meele kurvaks. Vennaga on päris häda, temal pole kunagi mingeid soove. Vanasti oli ta kuulus ehitaja, esimeste hüdroelektrijaamade rajajaid, nüüd kirjutab ta neist või siis teeskleb, et kirjutab. Ta käib longates, teeb enda kulul nalja ning kahetseb vaid seda, et arstid on tal joomise ja suitsetamise ära keelanud.

8

Passe vahetades ja pileteid ostes kohtusid turistid «Metropolis» juba nagu vanad tuttavad, ja selgus, et nagu Valeria Konstantinovnal, nii olid ka teistel kõik ettevalmistused tegemata. Sellest oli juttu naiste vahel, kelle seast ta kohe leidis tolle noore, ilusa, sihvaka, pikkade kätega neiu, kes hakkas talle meeldima juba Ametiühingute Majas, kus «Inturisti» esindajad Itaaliast jutustasid. Tema nimi oli Larissa ja ta töötas Rahukaitsekomitees.

Valeria Konstantinovna oskas isegi väga võõraste inimestega õiget tooni leida — kerge see just ei olnud, aga ta oli harjunud seda tegema. Tüse, rässakas, pilkliku targa näoga mees silmitses teda naeratades. See oli arhitekt Aleksei Aleksandrovitš Tokarski. Temaga tundis Valeria

Konstantinovna end kohe sundimatult. Kuid oli teisi, kelle puhul ta otsekui teeskles seda loomulikkust ja sundimatust.

Anikina, keda ta oli kord lastevanemate koosolekul näinud, tutvustas talle oma meest, tuntud kujurit. Nendega oli millegipärast raske vestelda, isegi lastest — et kui suureks nad on sirgunud ja kuidas nad küll on muutunud. Muide, selle askeldusrohke, väsitava ning siiski lõbusa päeva lõpuks leidis Valeria Konstantinovna ka Anikinitega ühise keele. Ebameeldiv oli vaid see, et Tokarski hoidis kujurist eemale ega saanud temaga ilmselt hästi läbi.

Valeria Konstantinovnale meeldis punapäine kartulninaga noormees, keda kõik juba lihtsalt Sjovaks hüüdsid. Ta oli hiljuti lõpetanud laevaehitusinstituudi ning töötas Nikolajevis Nossenko-nimelises tehases. Sellal kui turistid passe ootasid, teatas ta Valeria Konstantinovnale, et ta alles abiellus. Ta oleks muidugi sõitnud Itaaliasse koos naisega, aga tehas saanud üheainsa tuusiku ning ametiühingukomitee otsustanud siis, et sõitma peab tema.

9

Pariisis peatusid nad kõigest tund aega, aga ette nähtud oli veelgi vähem — otsesõit Bourget' lennuväljalt Orly lennuväljale. Bussijuht nõustus neile Pariisi näitama, ja nad tegid tiiru mööda ringbulvarit. Nagu enamik naisi, tundis ka Valeria Konstantinovna ajalugu halvasti, võib-olla sellepärast, et tema kooliaastail õpetati ajalugu justkui nimme nõnda, et õpilased selle võimalikult ruttu unustaksid. Tokarski nimetas bulvarite nimesid: marssal Ney bulvar, marssal Macdonaldi bulvar. Neyd Valeria Konstantinovna veel mäletas, aga Macdonaldi ajas segi Inglise peaministriga.

Nad saabusid Orly lennuväljale hilinemisega. «Caravelle» — uus Prantsuse lennuk, mis oli juba «TU 104-s» olnud meeste jutuaineks, — ootas neid. Korrektne, suurepäraselt vene keelt valdav blondiin juhatas venelasi ühe luugi juurde, siis teise juurde, siis ajas midagi sassi ja viis neid veel kuhugi. Ning seda kõike naeru saatel läbi trügides askeldavast ja valjusti rääkivast kirevast rahvamurrust. Edasi läks kõik päris kähku: passid, mõned formaalsused, ja kümne minuti pärast ronisid reisijad lennukisse — mitte küljelt, nagu nad olid harjunud, vaid kere all seisvast trepist otse «Caravelle'i» pikka, kitsasse kabiini.

Valeria Konstantinovna sattus prantslanna kõrvale; nad vahetasid paar lauset — mõned sõnad inglise, mõned prantsuse keeles. Venelased olid kõik lennuki teises otsas. Toolileeni tagant ilmus korraks nähtavale Tokarski kastanpruunide laines juustega turske kukal ja kadus jälle. Prantslanna küsis midagi.

«Ma olen venelane,» vastas Valeria Konstantinovna küsimust taibates.

Prantslanna üllatus ja ütles kähku pika lause. Valeria Konstantinovna ei saanud sellest aru, noogutas ja kahetses, et ta ei istunud omade juurde, kus oli lõbus, sest Tokarski armastas nalja teha, ja küllap ta ütles praegugi midagi väga naljakat — Larissa kummardus üle tooli käetoe tema poole, palus korrata ja hakkas südamest naerma.

Osavasti tugitoolide vahel laveerides tõmbas nägus stjuuardess klapplauad lahti ja tõi lõunaeine; Valeria Konstantinovna hakkas ebaledes sööma — ta ei teadnud, mida teha näiteks mingi valge, tennisepalli moodi asjaga; selgus, et see polnud jäätis, nagu tema oletas, vaid maitsva, keerulise täidisega muna.

Mitte ainult «Caravelle», vaid kõik, millest Valeria Konstantinovna mõtles ja rääkis, — kõik lendas. Ta sõi, vaevalt tundes toidu maiku, nagu see on vahel haiguse ajal, kui palavik hakkab tõusma. See oli sama uudsuseärevus, mis sai juba Pariisis tema üle võimust, kui buss

möödus Tundmatu Sõduri hauast, tema aga püüdis näha ja tingimata meelde jätta niihästi hauda kui ka igavest tuld ja tunnimeest ja trobikonda inimesi, kes olid seda kõike tuhat korda näinud ega mõelnud sellele, et nad on Pariisis. Ta mõistis, et teised turistid on samavõrd elevil.

Rooma ilmus ootamatult, koos kompvekkidega, mida stjuuardess ringi pakkus. Valeria Konstantinovnal hakkas siiski veidi paha; tal oli meeles küll, et tuleb suu lahti hoida, kuid ta häbenes seda teha.

Lennuväljal, piirivalveametniku ees järjekorras seistes sattus ta Larissa kõrvale. Mõlemal oli hea meel, nad vestlesid lennust ning Valeria Konstantinovna teadis nüüd, et Larissagi oli teda juba «Metropolis» tähele pannud.

Üks kohver oli kaotsi läinud — see selgus, kui istuti bussi, kuid keegi ei hakanud muretsema. Grupivanem, heasüdamlik silmapaistmatu mehike, kes jäi Valeria Konstantinovnale selle tõttu meelde, et tal rippusid kaelas foto- ja filmiaparaadid, ütles: «Siin seda ei juhtu.» Halvimal juhul oli kohver jäänud Pariisi lennuväljale. «Äkki on see minu kohver?» mõtles Valeria Konstantinovna. Tokarski naeris ja ütles: kõik on nii rahulikud sellepärast, et igaüks loodab, et see on mõne naabri kohver.

Hommikul oli Moskva, tund aega tagasi Pariis, nüüd aga Rooma; selles polnud vist küll kahtlust. Roomlane, kes bussi juhtis, pidurdas aeg-ajalt, et lasta mööda roomlasi, kes ruttamata läksid üle Rooma tänavate.

Hotellis said turistid oma asjad kätte ning selgus, et just Valeria Konstantinovna kohver oli kaotsi läinud. Ta jäi kurvaks, mitte ainult kohvri pärast, mis muidugi pidi välja tulema, vaid sellepärast, et senikaua kui kohvrit otsiti, oli grupivanem toanumbrid välja jaganud, ning tema ei sattunud ühte Larissaga, vaid lamedanäolise, jutuka ja kõneosava daamiga. «Oleks tulnud kohe paluda, et meid ühte tuppa pandaks,» mõtles ta, samal ajal kui tema naabrinna jutustas kümnendat lugu selle kohta, et välismaal ei lähe

midagi kaotsi, et näiteks Soomes jäetakse piimanõud värava taha või koguni lausa tee peale.

Toanaaber oli pikk ja kõhn, Valeria Konstantinovna — keskmist kasvu, tugeva kehaehitusega, täidlaste õlgade ja kõrge rinnaga. Mõlemad istusid voodile ja puhkesid naerma, kui Valeria Konstantinovna hakkas passima pesu, mida ta tahtis pärast dušši selga panna. Tulid teised naised, andsid nõu, lohutasid, kutsusid õhtust sööma. Tusk hajus ja ununes hoopis, kui nad pärast sööki tundmatul, kiiresti tühjeneval tänaval kõndisid, seejärel teisel, Via Nazionalel, ja leidsid end äkki kumerduva müüri ees, mida kuu kalgilt ja salapäraselt valgustas. Kui uskuda oma silmi, siis oli see Colosseum.

Valeria Konstantinovna jõudis tagasi kell kaks öösel. Toanaaber norskas. Voodi kõrval toolil rippus maitsetult väljaõmmeldud öösärk. Keegi oli selle toonud. Valeria Konstantinovna pani öösärgi selga, ja jälle rullus kõik suletud silmade ees lahti. Irina, keda ta polnud reisil kordagi meelde tuletanud, istus tugitoolis, jalg üle põlve, pabeross väljasirutatud käes, ning ütles, et Valeria Konstantinovna on üsna kenake, ja et kui tema, Irina, oleks kenake, siis võiks kõik hoopis teisiti minna. «Aga midagi ei võinud teisiti minna,» mõtles Valeria Konstantinovna uinudes. «Kõik on möödas, kõik on möödas. Miks ma tahtsin, et Tokarski minuga rääkima hakkaks, kui me lennukist väljusime? Ta naljatas kogu aeg, tal oli hea meel, et teised tema naljade üle naersid, ja ta jäi vait, kui me kõrvu sattusime. Kõik on möödas. Via Nazionale. Kogu õhtu kohtasin ma meie omi küll Colosseumi juures, küll Via Nazionalel, aga teda — mitte kordagi. Küllap ta läks kohe magama. Ja ega see ime ole, reis väsitab!» Toanaaber jättis norskamise. All, otse jalgade ees laius kuuvalgel Forum oma lühikeste selgelt joonistunud, tagaspidi langevate varjudega.

10

Igoril oli kirglik, läbematu fantaasia, aga ta armastas ja oskas kõike selgeks teha, tõestada, võrrelda. Miks muutub ema nägu pinevaks, kui poeg isast rääkima hakkab? Igorile meenus, kui veidraid, paikapidamatuid vastuväiteid ema esitas, kui Igor väitis, et ta peab isa nime kandma: «onu solvub», «Listenjov on ilus nimi». Miks ta ei katsunud isa üles otsida? On ju teadmata kadunuks jäänuidki koju tulnud.

Midagi ebamäärast, ütlemata jäetut kerkis nende vahele, kui ema vastu tahtmist, sunnitult tema pärimistele vastas, ja Igorile näis nüüd, et see ettevaatlikkus, need ütlematajätmised on seotud selle ajaga, kus kõike, mis meie maal toimus, seletati üheainsa inimese maagilise tegevusega. Niiviisi mõeldes pidid inimesed ju ilmtingimata teesklema ning valetama. Kas see polnud siis teesklemine, kui nad uskusid, et kõik arreteeritud on süüdi? Võib-olla langes isa vangi ja oli esmalt saksa koonduslaagris, seejärel aga nagu paljud sõjavangid meie omas? Võib-olla ei jäänud ta teadmata kadunuks rindel, vaid kuskil laagris või asumisel?

Ema varjas tema eest midagi tähtsat, ja algas see juba ammu. Kui Igor oli alles päris väike, kargas ema vahel öösel üles ja katsus teda pimedas käega: «Kas sa oled siin?» Otsekui võinuks ta kaduda, haihtuda. See oli üks esimesi lapsepõlvemälestusi. Teine mälestus säilis sellepärast, et tol päeval taipas ta esmakordselt: täiskasvanud arvavad, et ta ei saa veel millestki aru, tema aga saab juba ammu kõigest aru. Ta mängis põrandal, ema ja tädi Irina aga rääkisid ühest mehest, keda ema nimetas «temaks». «Tema» võib välja ilmuda, tagasi tulla, siia sõita, kirjutada.

«Mis siis?»

«Siis vastad.»

«Aga kui ta siia sõidab?»

«Siis näitad ust,» ütles tädi Irina.

See oli iseäranis veider, sest seni oli ema näidanud külalistele ainult pildialbumeid.

11

Ta taipas, mida ta pidi tegema, kui ta nägi filmis kõhnu, kurnatud, kaltsudes stalingradlasi, kes läksid koju, lükates ees kimpsude-kompsudega lapsevankreid. Linna ei olnud, kuid nad läksid ikkagi. Seejärel näidati uut linna, ja needsamad inimesed istusid naerusui ja rõõmsa näoga oma uues korteris laua ääres.

Igor teadis ema jutu järgi, et isa oli elanud enne sõda Murmanskis Stalini tänaval. Sakslased heitsid Murmanskile rohkem pomme kui Maltale. Linn põles maha, ja polnud mingit lootust, et just see maja, kus isa elas, terveks jäi. Aga võib-olla on tema omaksed Murmanskisse tagasi pöördunud? Võib-olla mäletab veel mõni sellelt tänavalt, mis kannab nüüd Lenini nime, tema isa? Tal pidi ju olema sugulasi, tuttavaid, koolivendi?

Igor ei varjanud muidu ema eest midagi, aga oma kavatsusest ei rääkinud ta ainsatki sõna. Ja mitte ainult sellepärast, et mõlemad tundsid end ikka ebamugavalt, kui Igor isast rääkima hakkas, vaid ka sellepärast, et emale nagu igale täiskasvanule oleks see plaan paistnud mõttetu ja teostamatu.

Plaan oli niisugune: Igor otsustas läbi küsitleda k õ i k selle tänava elanikud, kus isa enne sõda elas. Iga nädal saatis ta Murmanskisse postkaardi või koguni kaks — nii kuidas tema eelarve lubas. Ta hakkas neid saatma kolmeteistkümneaastaselt. 1961. aasta märtsiks oli ta jõudnud teada saada, et esimeses viies majas ei tunne keegi leitnant Svetškinit, kes teenis ühes Põhja-Jäämere laevastiku patareis ning jäi teadmata kadunuks arvatavasti 1944. aasta oktoobripealetungi ajal. Igor müüs maha oma atlase, mida tal ju õigupoolest polnudki nii eriti vaja, ning jõu-

dis sel kombel majani number kuus. Suvel teenis ta saeveskis veidi raha ja võis saata kolm, vahel ka neli kaarti nädalas. Vastused olid osavõtlikud, kuid udused. Ometi, vastavalt tõenäosusteooriale, mis võimaldab ühtede juhuslike sündmuste tõenäosuse järgi leida teiste, esimestega mingil viisil seotud sündmuste tõenäosuse, pidi Igor leidma inimesi, kes tundsid isa või olid temast vähemalt kuulnud.

12

Anikinil polnud suurt tahtmist reisima minna ja ta poleks läinudki, aga naine virises, et näe, Gudissid ja Tšerenkovid muudkui sõidavad ringi. Pealegi oli tema elus parajasti mõõnaperiood, teda oli ajutiselt tagaplaanile tõrjutud. Noh, pole viga, küllap ta ennast maksma paneb! Vahepeal aga võib ju ühe lõbusõidu teha.

Juba Moskvas reisikaaslasi vaadeldes otsustas ta, et laseb vaid grupivanemal endaga lähemat tutvust teha — endastmõistetavalt ainult reisi ajaks. Ka Varjal tuleb distantsi hoida, seda enam, et teised naised kipuvad kindlasti temaga sõprust sobitama, juba sobitavadki, nagu paistab. Reisijuht, kes pidi neid Roomas ootama, oli Moskvasse sõitnud, ja kui grupivanem, kes ei tahtnud numbritubade jaotamist enda peale võtta, midagi kõhklevalt mõkutas, otsustas Anikin konsulile helistada. Tegelikult tahtis ta konsulit näha selle lootusega, et too talle pressikonverentsi korraldab — see oleks loomulik, sest itaallased teavad kindlasti temast ning oleksid kohtumise üle väga rõõmsad.

Konsul võttis ta vastu ning möönis, et ilma reisijuhita on Itaalias ringisõitmine mõistagi ebamugav. Anikin tegi juttu pressikonverentsist ja kohtas viisakat vastuseisu. Jah, muidugi! See oleks täiesti loomulik! Kahjuks on aega liiga vähe. Talle ei teatatud ette, ja saadik on ära sõitnud. Tuli loobuda, pealegi oli aega tõepoolest vähe: nad pidid veetma Roomas kõigest kaks päeva.

Anikin jõudis grupile järele Colosseumi juures. Ta kuulas halvakspanevalt giidi, pooleldi vene, pooleldi itaalia päritoluga noore tüdruku seletusi ning turistide vaimustus- või imestushüüdeid, kes suure huviga tohutut poollagunenud amfiteatrit vaatlesid.

Ta oli elukutselt kujur, kuid ei teinud enam ammu midagi oma käega, ainult juhendas teisi, kes töötasid tema eest, raiusid kivi ja voolisid savi. Tema ateljee oli tegelikult suur ettevõte osakondadega kõigis linnades, kus püstitati skulptuure tema projektide järgi. See oli, nagu ta ise ütles, tema «riik», mida ta käis iga kolme-nelja kuu tagant üle vaatamas koos ilusa noormehega, kes vahetas tihti võrratuid helesiniseid ja koorega kohvi värvi ülikondi ning vaatas kaasvestlejast mittemidagiütleva pilguga mööda. Noormees oli «riigi» asjadevalitseja ning ajas vajaduse korral ka Anikini isiklikke asju.

Siin polnud tema «riik», siin oli Rooma. Ta oli naise peale vihane, sest tolle pealekäimisel oli ta tulnud reisima lihtsa turistina, ühel pulgal nende tühiste inimestega, kelle nimed tal ühtelugu segi läksid, koos selle vastiku Tokarskiga, kes oli nii jultunud, et talle vaevalt tervituseks noogutas, täna hommikul aga läks restoranis peaaegu demonstratiivselt teise lauda, kuigi Anikini lauas oli vaba koht.

Ta jäi seletusi kuulama: gladiaatorid, keisri loož, koridorid, mida mööda lõvid areenile tulid. Tähendab, siin toimusid peamiselt gladiaatorite mängud. Aga kus siis kristlasi lõvide ette heideti? Giid — tema nimi oli Anni — vastas; ta rääkis vaevalt märgatava aktsendiga ning hääldas nimesid itaaliapäraselt. Anikin kartis, et tema naine mingit lollust hakkab ajama, ja sundis teda pilguga vaikima, niipea kui ta suu avas.

Edasi sõitsid nad bussiga, mis teda ärritas, sest ka siin oli ta kõigiga võrdne. Vatikan oli veel suletud. Arhitektuuri-instituudi üliõpilased istusid Püha Peetri kiriku ees väikestel kolmejalgsetel järidel ning joonistasid midagi

joonistuslaudade külge kinnitatud läikivatele paberilehtedele. Trepil tungles hulk pidurõivais tütarlapsi. Anni seletas: «Need on prantsuse lapsed, nad sõitsid paavsti vaatama.» Paavsti vahtkond musta-kollasetriibulistes mundrites seisis vasakul, võlvkaare all. «Neid livreesid õmmeldakse tänapäevani Michelangelo kavandite järgi.»

Ruumikas kirikus, piki rinnatise äärt, seisid kangeks tärgeldatud pearätikutega naised ning punaste kannatlike talupojanägudega mehed. Anni jutustas ja turistid ütlesid üksteisele edasi: äsja on valitud uus paavst, itaallane. Ta teeb nalja ja ajab rahvaga juttu, ta on demokraat. Tema nimi on Johannes. Mitmes? Kahekümne kolmas.

Vatikan oli Anikinit alati huvitanud. Ühe ruutkilomeetri suurune riik tuhande elanikuga, oma õukonna, raha ja saadikutega! Müüriga eraldatud riik ühe Euroopa pealinna südames, riik, mis karistab, sisendab hirmu, mõjutab avalikult ja salaja!

Prillide ja ümmarguse kõvakübaraga neeger — katoliku munk — läks mööda ja rääkis murelikult teise, niisama mureliku mungaga, kellel oli ümmargune roosa näolapp. Neeger! Me ei tea Vatikanist midagi. Seda kõike tuleb uurida, ja mitte ainult uurida, vaid siit ka õppida. Ilma suurtükkideta, ilma aatomirelvata, ilma sõjaväe ja laevastikuta valitseda neljasada miljonit alamat, kes on laiali mööda kogu maailma. See on alles töö! Poole maakera ümber punutud intriigidevõrk. Paar sõna ühes tuhandest toast — ja kuskil Lvovis kopsab üliõpilane haamriga kuulsa kirjaniku maha, mis ta nimi nüüd oligi? Meelest läinud. Ja see vabadus, need mungad, kellel lubatakse jalgpalli mängida ja poksida. See paindlikkus, kaasaegsus, suurepärased moodsas stiilis kirikud, millest nad Nuova linnajaos mööda sõitsid! Pagana tore ja vägev!

Veel õhtulgi mõtles ta hotellitoas sellele, analüüsides muljeid ja kaalutledes, mida saaks oma töö juures ära kasutada. Loomaskulptuurid Vatikanis — loomade män-

gud, hellitlused, jaht. Kaameli pea, leopard, homaar — kõik see liigub, elab, mängleb.

Naine võttis end riidest lahti, Anikin vaatas, kuid ei näinud teda. Viimasel ajal juhtus seda temaga ühtelugu. Naine oli peaaegu nagu klaasist — oli olemas ega olnud ka. Nüüd rääkis ta midagi. Ta rääkis alati. Anikinil oli tihti himu teda tappa, ka praegu oli tal see himu, kuid ta surus selle harjumuspäraselt maha. Ta vastas midagi. Naine rääkis pojast. Poeg oli kuueteistkümneaastane, õppis halvasti, üldaineis olid tal kahed.

«Mina küll kahetsen hirmsasti, et me ta selle Goldbergi klassi panime.»

«Nii et sinu arvates ei saagi Petkast Svjatoslav Richterit?»

«Sa teed nalja, aga mul on tõsi taga.»

«Ka mul on tõsi taga. Minu isa tahtis, et minust saaks jurist.»

«Jurist on hoopis midagi muud. Poisil on halvad sõbrad. See Igor.»

Anikin ei kuulanud enam. Liiga palju raha — see teeb poisile halba. Oma tuba rõduga. Ta ise alustas küla sepikojas, poris, millest ta mätsis oma esimesed teosed. Muide, ka loomakujud. Seetõttu ta siis ei suutnudki end sundida tollest saalist lahkuma!

13

Olgugi et Igor oma ema väga armastas, tundis ta esimestel päevadel pärast tema ärasõitu ometi täielikust vabadusest rõõmu. Hommikuti ajas ta aias omatehtud hokikepiga riideräbalatest palli taga. Partnereid polnud, oli ainult põngerjaid, aga ta tundis end ka põngerjate hulgas hästi. Ta seletas neile, mispoolest palliga hokimäng litriga hokimängust erineb, ja jutustas, et taliolümpiamängudel Itaalias võitis NSV Liidu võistkond maailmameistritiitli.

«Muide, minu ema on praegu Itaalia-reisil,» ütles ta nagu muuseas.

Kojanaine ei lubanud aias mängida, kuigi seal mullu korraldatud lillenäitusest oli säilinud ainult silt «Tere tulemast!» Ta keelas ka maja ees mängimise, ja pärast nääklemist kojanaisega viis Igor lapsed tühjale krundile, kus talvel müüdi näärikuuski.

Tema marsruut piki Jailat oli läbi kukkunud, sest klassikaaslastel polnud sobivaid jalatseid. Ta kohtus iga päev Petja Anikiniga ja sõitis koguni koos temaga Vitka Bermonti juurde, kes oli pärast seitsmenda klassi lõpetamist tehasesse läinud ja töötas nüüd valutsehhis. Vitka oli väikest kasvu ja sarnakas, otsmikul oli tal lühike must juuksetukk. Ta armastas endaga katseid teha. Sellenädalane «osalise nälgimise» katse seisnes selles, et ta otsustas süüa esmaspäeval kõige rohkem kaks saiakest, teisipäeval kõige rohkem kolm ja nii edasi. Poisid võtsid tema juurde minnes igaks juhuks vorstirõnga kaasa.

Tsehh oli hiiglasuur, täis kõiksugu kolinat-mürinat, seal liikusid kopad sulametalliga, längjad valgusvihud panid õhus hõljuva tolmu sätendama. Vitka hakkas naerma, võttis vorsti vastu, ning kui Petja müra üle kurtis, väitis ta, et loogika seisukohalt on muusika samuti müra, ainult et organiseeritud.

«Ja seejuures on tal vähem mõtet,» lisas ta ja naeris jälle.

Ta oli sitke poiss. Lahtisest kaelusest paistsid tugevad rangluud, tunked olid õlised ja vorsti hoidev käsi õlist must. Ta näris isuga vorsti ja jõi soolast vett peale. Nad said teada, et palavates tsehhides lisatakse veele alati natuke soola.

Kui Igor koju jõudis, ütles Pavla Porfirjevna, kelle juures ta nüüd lõunat sõi, et tema nimele on tulnud tähtkiri. Enne ümbriku avamist luges ta saatja aadressi: «Murmansk, Lenini t. 42, korter 17. P. Nevzgljadov.»

14

Petja Anikin ärkas kõrge õrna helina peale, mis tuli kuskilt kaugelt metsast, päikeseliselt lagendikult, kus pikk rohi kerge tuule käes loogu vajus. Viiuliteks olid hõbepajude maani ulatuvad oksad — nad närvitsesid veidi, alustasid oma partiid kahel korral varem kui tarvis. Tamm-kontrabass ootas, poogen mänguvalmis, et voolavalt ja mahedalt sekka lüüa. Tšellodeks olid kased. Dirigeerides vaatas ta nende pimestavaid, mustade paralleelsete vöötidega tüvesid, vaatas vaimustusega, esiti ärevalt, siis aga tänulikult, sest nad mängisid väga ilusasti.

See oli kontsert; ta juhatas metsaorkestrit. Kinnisilmi lesides mõtles ta oma unenäole, kus kõik oli just nõnda, nagu ta soovis. Juba enne ärkamist meenus talle see tore asi, mis juhtus eile ja kestab ka täna ja homme — tervelt neliteist päeva: vanemad sõitsid Itaaliasse. Ta on üksi ja vaba.

Petja õppis varakult mõistma ema tühisust, alpust, saamatust, tema rumalust, mis oli ülikooli haridusega inimese kohta lausa hämmastav, ning isa raudset asjalikkust, mis oli Petja meelest kujuri-, kunstniku- ja artistikutsega kummalises vastuolus. Ta andis alguses instinktiivselt, hiljem aga noore mõistuse läbinägelikkusega oma hinnangu kodus valitsevale õhkkonnale — sellele näiliselt sisukale elule, õhtusöökidele, kus käisid koos tuntud või vähemalt mõjukad inimesed, rahale, mida oli ülearu palju, vanemate omavahelisele ükskõiksusele või koguni vaenule.

Raske ja isegi loomuvastane on oma vanemaid mitte armastada, ja Petja mõtles, et ta armastab neid siiski, eriti ema, kes tihti ning ohtrasti pisaraid valas ja viimastel aastatel silmanähtavalt vananes. Kuid ilma nendeta oli tal parem. Sellest sai ta ammu teadlikuks. Mitte et tal oleks olnud kavas teha midagi, mida nemad keelasid, vaid et ta oli nende seltsis alati ebameeldivalt pinevil. Nad keelasid tal õigupoolest ainult ühte — vanaisaga läbi käia.

Vanaisa, kes oli möödunud aastal pensionile läinud, käitus sündsusetult — abiellus kuuekümne nelja aastaselt noore nägusa naisega. Ta ei teinud sellega mitte kellelegi kurja, ka mitte tollele naisele, kes tundis end väga hästi. Ent tema tütar Anikina reageeris Petja suureks imestuseks sellele teole jälestusega. Petjal keelati vanaisa pool käimine kategooriliselt ära. Isa ei seganud vahele, kuid tema jahedad naljad olid Petjale väga vastumeelsed.

Ta käis ikkagi vanaisa pool, sest ta jumaldas teda. Tänagi, teadmata veel, kuidas möödub see õnnelik päev, otsustas Petja ennekõike otse koolist Aprelevkasse, vanaisa juurde sõita.

Öösel unes kuuldud muusika tuli aeg-ajalt jälle meelde, ja ta parandas selles üht-teist: paigutas fagotipartii avamängu kadentsi ning püüdis siis tabada kahte nooti, mis kippusid kangesti fuugasse, kuid mis praegu veel uitasid kuskil ringi, sest ta ei lasknud neid fuugasse. Nüüd polnud orkestriks enam mets, vaid elektrirong, millega ta sõitis vanaisa poole, rataste mürin, mis pöörmetel otsekui komistas, rongi reibas, kaugele kajav madal huige.

Kui Petja värava avas, pesi vanaisa ennast pärast lõunauinakut. Ta oli paljajalu, siniste pükste väel, tal oli karvane käterätik vööl ja ta ise oli ka karvane, hallid karvad kähardusid priskel rinnal, nägu oli punane, nina püsti. Petjat nähes ümatas ta rõõmsalt. Antonina Nikolajevna, kreemika toorsiidist kleidiga kleenuke naine, kes polnud Petja arvates üldse noor, vaid päris vana — kolmekümne kahe aastane —, pani omatehtud lehtlas hommikusöögi lauale.

«Petjake tuli!»

Petja võttis istet ja hakkas kohe jutustama, kuni vanaisa, kes armastas samuti rääkida, järje oma kätte haaras. Vanematest ei lausunud ta sõnagi, aga oli selge, et nad polnud Moskvas, muidu poleks poiss otse koolist Aprelevkasse sõitnud. Ta ütles ainult möödaminnes, et Igori ema — «sa ju tead Igorit, vanaisa,» — sõitis sama grupiga

Itaaliasse. Plaaster — see oli kooli direktori hüüdnimi — olla öelnud, et Petja mängib kooli lõpupeol oma etüüdi. Eile käisid nad Igoriga Vitka Bermonti juures tehases. Kujuta ette! See idioot oli otsustanud teha enda peal «osalise nälgimise» katset: kaks väikest saia päevas, järgmisel päeval kolm ja nõnda edasi kuni nädala lõpuni. Nad viisid talle vorstirõnga, ja metroosse minnes tahtis Igor kihla vedada, kas Vitka pistab vorsti kinni või ei pista...

«Ja mis siis sai?» küsis vanaisa suure huviga.

«Võttis vastu ja hakkas kohe mugima.»

Seda kõike jutustati kiiruga ning samal ajal kinnitati keha värske leiva, piima ja köömnejuustuga, mida nii vanaisa kui ka Petja väga armastasid. Siis jutustas Petja naerdes, et üks tüdruk saatnud talle kirja, ja võttis taskust kägardunud helesinised paberilehed — juba nende väljanägemise järgi võis arvata, et autoril on vaevalt edu loota.

«Naera või lõhki,» ütles ta, kui oli läkituse valjusti ette lugenud ja tublisti naernud.

«Kuidas, mis siin naerda on?» küsis vanaisa. «Ta on nähtavasti sinusse armunud?»

«Ta on loll. Vanaisa, kuhu me täna läheme?» küsis Petja, kes hetkekski ei kahelnud, et vanaisa jätab kõik oma toimetused sinnapaika ja tuleb temaga linna.

«Mm... Kas sa Hollandi näitusel oled käinud?»

«Haa! See on juba tont teab mis ajast suletud.»

Nad läksid Tretjakovi galeriisse Somovi näitusele, kuid selgus, et ka see oli suletud, ja siis mindi jalgpallivõistlusele, sest vanaisa kohtas tuttavat jalgpallihaiget ajakirjanikku, ja sellel oli kaks ülearust piletit.

Mõlemad läksid kohe hasarti, karjusid, ergutasid jalgpallureid, häbistasid dünamolaste vasakäärt ja skandeerisid: «So-bi, so-bi», kui kohtunik, kes vanaisa meelest «Dünamo» kasuks sohki tegi, «Spartakile» karistuslöögi määras.

Unes kuuldud muusika muutus nüüd staadioni lärmiks, nagu oleks hiiglaslik veevall millegi vastu paiskunud; pol-

nud aega seda muusikat parandada, seda paisuvat lärmi, sest kõik kihutas tuhatnelja ja hoogsalt edasi — üks, kaks, kolm! Jalgpallurid söötsid värava ette. Löök! Ja veevall paiskus pehme laksatusega kuhugi, hääbudes kahinaks.

Pärast jalgpallivõistlust läksid nad «Sofia» restorani ja sõid kõhu hirmus kõvasti täis, sest ei võinud olla midagi maitsvamat kui liha magusast piprast kastmega, mida vanaisa, kes oli kunagi kaks aastat Bulgaarias elanud, tellis.

«Muide, mul oli sinu juurde tõsiselt asja, vanaisa,» ütles Petja, kui nad restoranist väljusid. «Mul on raha vaja.»

«Kui palju?»

«Tead, vanaisa, — palju. Kolmkümmend rubla.»

«Tohoh! Milleks, kui see pole saladus?»

«Ma otsustasin koguni midagi maha müüa, enne kui meie omad koju jõuavad. Puhvetkapi peal seisab näiteks hiina vaas, mis isa jutu järgi on hindamatu väärtusega. Ma müün selle maha ja ütlen pärast, et tegin katki. Kui sina, vanaisa, mulle ei anna. Mul pole enda jaoks vaja, usu mind! Ausõna!»

«Kelle jaoks siis?»

Petja ohkas.

«Igori jaoks. Ta maksab ära. Sa võid täiesti mureta olla.»

«Hea küll. Aga miks just kolmkümmend?»

Petja käis, pea norus. Ta oli nüüd kurb.

«Ära vasta, kui sa ei tohi,» lisas vanaisa ruttu.

«Ei, miks mitte, ütlen küll. Tal on vaja Murmanskis ära käia, vanaisa, ja edasi-tagasi pilet maksab kakskümmend seitse nelikümmend ... Rohkem ära päri, eks ole?»

Nad läksid Aprelevkasse tagasi. Vanaisa mõtles hetke — kas mitte Antonina Nikolajevnaga nõu pidada? Siis aga võttis raha ning andis Petjale, kelle tuju kohe tõusis.

... Ta ärkas oma rõduga toas — rõdu oli tehtud selleks, et ta talvel ja suvel värskes õhus magaks. Ta oli unes Igorile mõelnud ja mõlgutas neid mõtteid nüüd avasilmi

edasi. Kui Petja tuli, luges Igor Pavla Porfirjevna lõunalauas raamatut. Vanake väljus toast, Petja võttis raha pidulikult välja ja Igor pistis selle hooletult taskusse, samal ajal lehte keerates.

«Vaata, et sa ära ei kaota,» sõnas Petja veidi pettunult.

«Ole mureta!»

Ja Igor hakkas raamatust rääkima, nagu poleks midagi juhtunud ...

Sadas vihma, ja Petja kujutles mõõtmatust kõrgusest kukkuvate ja õhus heleda klaasikõlinaga kokku põrkavate piiskade lahingut. Nad ei saanud peatuda, nad kukkusid surnuks, viimne kui üks. Vihmaveetorust jooksis vulinal vett, ja selles monotoonses vulinas kuulis Petja selgesti neid noote, mis hiljaaegu fuugasse olid kippunud. Nüüd leidis ta neile koha — ta alustab nendega kolmandat osa, ja hiljem korduvad nad ikka ja jälle.

15

Pilet maksis küll tuhat liiri, aga nad läksid siiski — Tokarski, Valeria Konstantinovna ja Sjova. Kinno võis minna igal ajal, kas või keset seanssi, ja vaadata filmi kuni kino sulgemiseni. Nad rõõmustasid, kui Larissa nende kõrvale istus. Ta oskas itaalia keelt, ja kõik grupis hüüdsid: «Larissa, Larissa,» kui oli tarvis mingit täiendavat seletust.

See polnud üks lugu, vaid neli, viis, kuus — Tokarski luges ära —, seitse erilugu, mida ühendas üks saatus, üks mõte. Põrgu seitse ringi. Või paradiisi? «Magusa elu» igas uues ringis tuleb üha selgemini ilmsiks hirmuäratav, rõhuv, ründav tühjus.

Noorel ajakirjanikul õnnestub Rooma kõrgemasse seltskonda pääseda. Kaua ei märka ta seda tühjust, seda on raske, peaaegu võimatu märgata. Saanud alguse rikkusest, jõudeelust ja naudinguhimust, muutub see millekski taba-

matuks, käestlibisevaks, kuid võimukaks — meeletutele tegudele tõukavaks koletiseks. Isa tapab oma toredad lapsed. Üks naine võtab end aristokraatlikus salongis pikkamööda alasti, teine nõustub anduma teretuttavale, kuid mitte omas kodus, vaid libu viletsas ubrikus. Ja nende jaoks, kellel pole niisugust jõukust, keda ei vaeva küsimus, kuidas lõputut päeva ja lõputut ööd surnuks lüüa, — nende jaoks on kuuldused madonna ilmumisest, mis toovad tuhandeid tõbiseid, sante, hüljatuid ja solvatuid Rooma agulisse.

Enne hotelliminekut jalutasid nad mööda Roomat. Tokarski, kes polnud ka ise veel filmist täiesti aru saanud, püüdis seda seletada Larissale, kes oma itaalia keele oskusele vaatamata polnud peaaegu midagi mõistnud. Valeria Konstantinovna kuulas ja mõlgutas oma mõtteid. Sjova magas püstijalu.

See vaidlus algas juba hommikul restoranis ja puhkes kogu pika päeva kestel ikka ja jälle — muide, peamiselt bussis, sest Peetri katedraalis ja Vatikanis oli turistidel muudki teha kui arutada, kas «Magus elu» — see üllatav film — on hea või halb. Paljud olid seda näinud, ning nagu uus ja tugev kunstiteos ikka, nii sai ka see kohe psühholoogiliseks etalooniks, vaimuerksuse ja elumõistmise mõõdupuuks. Mõned pidasid seda venivaks ja igavaks, teised polnud märganudki, et istusid kolm tundi kinos.

Kas seda filmi võib Moskvas näidata? Muidugi mitte — nii arvas näiteks Anikin, kes vaidlust üleolevalt kuulas. Miks? Sellepärast, et meie vaatajail tekiks otsekohe soov seda «magusat elu» maitsta. Fellini ei rabaks neid oma julgusega, seda enam, et Vatikanil pole meie maal teatavasti märkimisväärset mõju. Tühjuse tragöödiat ei paneks keegi tähele, aga joovastava džässi saatel ennast aeglaselt alasti võtta ihkaksid paljud. Põhiliselt reageeritaks nii: «On neil inimestel aga elu! See, et nad liigsest rasvast marru lähevad. . . see ei loe! Meie ei läheks.» Ta oli päri, kui keegi ütles, et filmi osta ei maksa, aga näidata — endastmõistetavalt kitsamale ringkonnale — võib, ja see on koguni kasulik.

«No muidugi,» ütles Tokarski tasakesi. «Temale võib näidata, ja see on koguni kasulik. Aga teistele ei või, ja see on koguni kahjulik. Aga mina arvan,» lisas ta valjusti, kellegi poole pöördumata, «et see film tuleks tingimata ära osta, maksku ta mis maksab. Ja kõigile näidata, mitte ainult kitsamale ringkonnale. Itaalias on see «magus elu» täiuse tipp, miljonite ideaal, Fellini aga annab talle ohtliku hoobi. Minu meelest ei saagi veenvamalt tõestada, et selline elu viib täieliku laostumiseni, moraalse surmani.»

Vaidlus katkes, kuid puhkes varsti jälle. Ja kuigi filmi ning pildigaleriide ja katedraalide ammu lakanud elu vahel, millest jutustas giid, polnud näiliselt vähimatki seost, tajus Tokarski ometi seda seost ning mõtiskles selle üle kõik kaksteistkümmend päeva, mis ta Itaalias veetis. Tema ees ei olnud üks, vaid kolm Roomat. Otse tema jalgade all — paganlik Rooma, millelt oli eemaldatud ning eemaldati praegugi suure hoolega kahe aastatuhande ladestusi ja mis hämmastas oma ranguse, rahu ja harmooniaga. Suur linn, mis oli kaubaks muudetud ja mida müüdi turistidele üldiselt odava hinna eest. Selle Rooma peal oli teine — katoliiklik, võimutsev, paavsti-Rooma. Aga oli veel kolmas: kahtluste, tühjuse, ebavõrdsuse Rooma, mis oli möödunud Tokarski silme eest selles haiglaselt teritatud filmis.

Teel Napolisse rääkis ta Sjovale, et Vatikan on Salieri pihtimuse avaldamise ära keelanud. Salieri oli surmatunnil üles tunnistanud, et tema mürgitas Mozarti. Austria ajaloolane Guido Adler oli ühest Viini arhiivist leidnud pihtimuse üksikasjalise üleskirjutuse: helilooja pihiisa teatas piiskopile, et Salieri ei piirdunud ainult enda süüditunnistamisega Mozarti surmas, vaid jutustas ka, kus ja millal ta Mozartile aeglase toimega mürki andis.

«Tähendab, see kõik on tõsi?» küsis Sjova, silmad põlemas peas.

«Jah. Meie helilooja Assafjev nägi oma silmaga selle pihtimuse koopiat.»

«Ta siis ikka mürgitaski?»

Tokarski vaatas Sjovale otsa, kes kuulas seda lugu niisuguse näoga, nagu oleks see alles eile juhtunud, ja hakkas naerma. Sjova meeldis talle.

Sjoval olid kaasas maakaardid ja teatmeteosed, ta tegi märkmeid, klõpsutas fotoaparaadiga ja arutas ühtelugu, mida meil võiks ära kasutada ja mida kahjuks mitte. Grupis oli üks vanem naine, kangur, tema nimi oli Olga Petrovna. Sjova hoolitses, et Olga Petrovnal midagi nägemata ei jääks, ja tundis sügavat meelehärmi, kui too giidilt küsis: «Aga kus teil siin Hispaania on?»

Nagu noortega mõnikord juhtub, kiindus ta Tokarskisse ning jutustas talle, et oli laenanud äia käest reisiraha ja kardab nüüd, et ei jaksa niipea võlga tasuda. Oma liiridest kulutas ta pooled juba Roomas ära — telefonikõnele naisega. Rongis ei maganud ta peaaegu üldse — ka öösel tegi ta mingeid ülestähendusi ja mõtiskles. Oli tunda, et ta on otsekohene ja delikaatne inimene. Aga Tokarski aimas, et ajuti süttis temas soov jalamaid, kohe jälle oma naise kõrval olla.

16

Nad ööbisid Sorrentos pärast pikka päeva, mis oli ebaharilik juba selle poolest, et see oli üksainus päev — selgus, et selle ajaga võib nii palju näha! Sjova jäi otsekohe magama. Tokarski läks rõdule. All, katuse läbipaistva ruudustiku taga vilksatasid varjud, kuuldus lauanõude kolinat — seal oli köök. Summutatud hääled näisid kuuluvat varjudele.

Ta pesi end, riietus lahti ja heitis magama. Voodi oli lai ja tühi. Talle meenus, kuidas Nataša keeras talle kord samasuguses laias voodis selja ja lamas kaua vaikides, nägu seina poole. Tihti palus Nataša teda sõjast jutustada,

kuid neil polnud kunagi aega, sest nad kohtusid salaja ning rääkisid ainult sellest, kui vastumeelt on neil valetada ja kuidas nad teineteist armastavad. See-eest hiljem, kui kõik sai korda ja nad sõitsid Uglitšisse, jutustas ta Natašale kõik. Ei, peaaegu kõik, sest nad rääkisid endiselt palju armastusest, ja endiselt ei jätkunud neil aega. Nataša pööras talle selja, kui ta jutustas papist, ehkki selles üldiselt üsna naljakas või vähemalt sõja ajal naljakana paistnud loos polnud midagi erilist. Papp rääkis raadios päris lähedal, peaaegu meie lahingjulgestuse nina ees. Ta luges, laulis ja luges jälle — mine või hulluks, sest see kestis varahommikust hilisööni. Luurajatel läks süda täis, kuid vahest poleks kellelgi tulnud pähe «hingekarjasele», nagu nad teda nimetasid, jahti pidada, kui nad poleks tegevusetult istunud. Lõppude lõpuks tõid nad papi ära, kui too kord ettevaatust unustades üsna meie traattõkete lähedale tuli. Ta oli raske ja rabeles meeleheitlikult. Hiljem istus ta vaikides ega pööranud pilku oma suusasaapailt. Ta kandis sametrüüd ja rohelist brokaattikandiga mütsi mingi Soome embleemiga. Ka medaljoni peal oli embleem — naisepeaga emalõvi hoidis pantserit käppade vahel. Papp saadeti kohe pataljoni.

Aias siristasid rohutirtsud, ja Tokarski mõtles, et itaalia rohutirtsudel on arvatavasti oma keel, meie krimmi rohutirtsud ei saaks vist sõnagi aru. Meie krimmi rohutirtsud siristasid Dolossõs, kus ta ootas Natašat. Nataša tuli pärast lamamistundi ja läks loojangu ajal ära — ta ei tohtinud pärast päikese loojumist väljas olla. Ta laulis Tokarskile, kuid järjest vaiksemalt, sest ta ei tohtinud laulda. Nüüd, kui neil polnud vaja teeselda ega needa, et nad pole vabad, väljuda eraldi majast, kus nad salaja kohtamas käisid, polnud vaja teineteisele telefoniputkast helistada — nüüd ei tohtinud enam midagi. Nataša laulis suursugusest leedist, kes kuulis aknast mustlase laulu, puhkes nutma ja lahkus kodunt. Rohutirtsud siristasid. Nataša läks ära ega tulnud enam tagasi. Läks ära, kaela

ümber sall, mille Tokarski oli talle talvel kinkinud ja mille kohta ta ütles, et see on väga ilus, ainult et meeste oma. Väga ilus, ja ta hakkab seda tingimata kandma, ainult et see on ikkagi meeste sall.

17

Kangur, kes oli küsinud: «Kus teil siin Hispaania on?», nuttis öö läbi. «Ma olen ainult viis aastat koolis käinud, Hispaaniat me läbi ei võtnud. Aga võib olla, et võtsime ka. Kellel see meeles seisab? Oleks tulnud seletada, aga mitte naerda. Mind on vaja õpetada. Mis sellest, et ma viiekümne kolmene olen! Millal ma õppida sain? Kas ma siis ei tahtnud, issand jumal! Aga siis tuli sõda, mind viidi Uraali. Kus ma seal veel õppida sain? Tulime vagunist välja — puupaljad, ilma peavarjuta. See pole mingi haritud inimene, kes teise üle naerab. Kas tal oli kerge Irkat kasvatada, niisugusest ulakast plikast inimest teha! Nüüd töötab Irka tehnilises kontrollis, on's see naljaasi! Direktor ütles: «Teile, Olga Petrovna, peaks selle eest kangelase aunime andma, et te niisuguse — kuidas öelda — inimeseks kasvatasite.» Kus ma's seal veel õppida sain? Unustad sellegi ära, mida sa kunagi teadsid. Hispaania! Või see siis meeles seisab!»

«Mis teil on, Olga Petrovna? Ei ole und või?»

«Ma niisama, hakkasin korra mõtlema. Küll ma jään magama. Kas ma segan teid?»

18

Valeria Konstantinovna hakkas juba harjuma — selgus, et võib ka ilma kohvrita elada! Ta ostis Sorrentos kõige hädavajalikumad asjad ning isegi väga nägusa, ebamäärast õrna värvi kootud jaki. See äratas üldist vaimustust. Teda kiideti: mõni teine oleks kohvrist ilma jäädes hommikust õhtuni hädaldanud, tema aga ei tee väljagi. Tubli! Ja ta tundis end tõepoolest tublina. Tokarski naeris ja ütles, et tema kohvri viis kaasa noormees, nende reisikaaslane «TU-104-1», kes sõitis Gineasse, ning nüüd kannab Valeria Konstantinovna öösärki Mäu-Mäu suguharu pealik.

Valeria Konstantinovna armastas inimesi, ta tundis nende vastu siirast huvi ja grupikaaslased meeldisid talle. Aga kõik oleks võinud hoopis teisiti olla! Ta aimas, et Anikini ja Tokarski vahel valitseb sõnatu vaen, ning tundis, et asi pole ainult vastupidistes kunstivaadetes, vaid lihtsas siivsuseski, millest Anikinil paistis puudu olevat.

Ka Anikinite omavaheline vahekord selgus Valeria Konstantinovnale ajapikku, kuigi mõlemad, nii mees kui ka naine, seda hoolega varjasid.

Alguses näis, nagu oleks mees tuhvli all, — väikestes pooleldi naljatoonis toimuvates sõnelustes andis ta otsekohe järele. Kuid paar-kolm läbi hammaste öeldud sõna, tige pilk langetatud laugude alt — ei, nende vahekord oli hirmus, võib-olla just sedasorti, millest Valeria Konstantinovna oli teadlikult loobunud.

Talle meeldis Sjova oma keevalisuse ja otsekohesusega, erakordselt terase huviga kõige vastu, mis sündis bussist paremal ja vasakul — ning kahjuks ka ühtaegu.

Valeria Konstantinovnal vedas. Ainult kahel esimesel ööl oli tal toakaaslaseks kondine, liiga jutukas ja kõneosav naine — ajaloo professor, nagu peagi selgus. Hiljem sai tema naabriks Anni, turismibüroo «Romea» giid, pooleldi venelanna, pooleldi itaallanna. Väsimusest hoolimata ajasid nad igal õhtul voodis lamades kaua juttu. Anni oli pikk ja sale, tagasihoidlik, värvimata huultega, olgu küll, et see ei takistanud tal käia, kõht ees, nii nagu käivad firma «Diora» elusad mannekeenid. Ta väsis ruttu, muutus näost kahvatuks, kuid seda, mida ta oma kohustuseks pidas, täitis ta punktipealt. Ta reisis esmakordselt turistidega ja sattus algul sageli segadusse, vassis ning palus, et tema vigu parandataks.

Ta ütles Valeria Konstantinovnale, et venelastel ei paista olevat hirmu homse päeva ees. Miks? Ta tahaks teada. Võib-olla sellepärast, et neil on juba nii kaua, neli aastakümmet tagatud alaline töö? Ja kas see vastab tõele, et Nõukogude Liidus on kerge lahutust saada ja pole nii kardetav abielluda?

«Kas teil on siis kardetav?»

«Oo jaa!»

Ja Anni seletas, et Itaalias saab lahutada ainult paavsti loal.

Ühesõnaga, kõik oli hästi ka selle poolest, et mõeldes inimestele, kellega saatus teda kokku oli viinud, mõtles Valeria Konstantinovna tahes-tahtmata ka oma saatusele, võrdles, hindas, kontrollis. Itaaliaga oli halvem lugu — Itaalia möödus temast ruttu ja hääletult nagu tummfilmis. «Pane kõik kirja, ema!» Ta polnud veel midagi kirja pannud. Iga päevaga veendus ta üha rohkem, et too kujuteldav reis Igoriga oligi olnud talle selleks puhkuseks, millest arstid rääkisid. Ta polnud Moskvast kuhugi sõitnud.

19

Aedu piirasid varjuandvad õlgmatid. Apelsinid vedelesid maas, keegi ei korjanud neid üles. Valeria Konstantinovna ja Tokarski läksid randa. Nad seisid kaua hämaruses, silmitsedes kaluripaadi tulukest, mis mere leebes vaikuses aeglaselt edasi liikus.

Kaugusest kostis laulu. Nad kuulatasid hetke, siis unustasid selle. Võib-olla kalurid?

Tokarski hakkas rääkima teekaaslastest, sellest, et nad olid vastavalt sümpaatiatele otsekui omaette väikestesse rühmitustesse koondunud. Ainult Anikinid hoidusid täiesti eemale. Naine oli oma mehe pärast ebameeldivalt suureline ja liialdatult armastusväärne.

«Ja see on kujur, kunstiinimene,» ütles Tokarski põlas-

tavalt. «Meil mõeldakse kunstiinimestest millegipärast sageli, et nad on teenimatult rikkad, kõrgid ja mõtlevad ainult endale. Aga Anikini-suguseid on ju kõigest paarkümmend. Kas te olete märganud, et ta ei anna kellelegi esimesena kätt?»

«Uhkusest?»

«Inimestekartusest.»

«Teate, kes mulle meeldib — Sjova.»

«Mulle ka.»

«Ta on nii naljakas. Vihastab, kui naised jakkidest ja käekottidest rääkima hakkavad, ja jutustab kõigile, et ta abiellus äsja. «Kas ma ütlesin teile juba, et mu naise nimi on Katja?»»

Valeria Konstantinovna puhkes naerma.

«Jah, ta on hea poiss.»

«Ka sina oled hea,» mõtles Valeria Konstantinovna, vaadates Tokarskit, kes oma kõhu, suure otsmiku ja taganeva juuksepiirdega näis pimedas Paani sarnane. «Ja tark.»

Tokarski käitus kõigiga ühteviisi, kuid Valeria Konstantinovnaga veel kuidagi teistmoodi, eriliselt, võib-olla aimates, et ta sellele naisele meeldib. Valeria Konstantinovna ei olnud pinevil, kuid mõnikord tekkis tal tunne, nagu mängiks ta mängu, kus peab peidetud asja üles otsima, ja niipea kui sa sellele lähened, hakkavad kõik kisama: «Kuum, kuum!»

Nad pöördusid tagasi, kui kiriklik protsessioon hotelli juurde jõudis. Kõige ees käis risti kõrgel hoides katmata näoga noor munk, tema järel paar eakat munka. Siis tulid väga väikest kasvu inimesed — võib-olla lapsed — kukluksklanlaste moodi valgetes kapuutsides, milles olid ümmargused, jubedad augud silmade jaoks. Ühed kandsid käes väikseid riste, teised haamrit, redelit, naelu. Nende keskel kõndis jõhkra pronksikarva näo ja kongus ninaga nooruke munk, käes pikk vits, millega ta ridu õgvendas ja mahajääjaid takka sundis. Nad laulsid valjusti. Valeria

Konstantinovna taipas, et see on sama laul, mis oli neile kogu aeg aegamisi lähenenud, kui nad rannas seisid.

«Kui kole! Kas need on jesuiidid?»

«Ma ei usu. Küsige Annilt.»

Ent ka Anni ei teadnud seda, kuigi ta igas kirikus põlvili laskus ja käigu pealt kiiresti risti ette lõi.

Rahvas ootas ümber Sorrento keerdunud rongkäiku väiksel kirikuesisel väljakul. Laul lähenes, see polnud enam pidulik nagu enne, vaid pingutatud, liiga vali, nagu oleksid lauljad nüüd nõudlikult, vastuvaidlemist sallimata midagi kinnitanud. Lapsed kandsid oma riste ja redeleid õlal, väsimusest komistades, ning karmil noorel mungal tuli neid ühtelugu vitsaga ritta seada.

«Kiriklik isetegevus,» ütles Tokarski.

Ta hakkas rääkima katoliiklusest. See aeg on möödas, kus inimsoo geeniused olid Vatikani teenistuses ning katoliiklus oli neile tegevusväljaks, areeniks. Usu kulunud traditsioonilisusest, mis oli alati tema tugevaks küljeks, on nüüd saanud tema nõrk külg — pühakodades on palvetajaid vähem kui turiste. Ka siin, Sorrentos, kus mingi ordu on selle protsessiooni korraldanud, pole usk mitte kangelastegu, vaid vaatemäng.

Valeria Konstantinovna kuulas huviga, kuigi ta katoliku usust midagi ei teadnud ja tal polnud selget ettekujutust, mispoolest see õigeusust erineb. Ta tahtis ainult ühte: et Tokarski kaua räägiks, tema aga kuulaks ja noogutaks pead.

Järgmisel hommikul sõideti Caprile. Valeria Konstantinovna istus väikse kaatri ninas, päikese ja tuule käes, kuulas ja ei kuulanud kõikjalt kostvat laksumist ja mühinat. Tundus, et selles kohinas olid koos tuul ja päike, ja peaaegu läbipaistev, aeglaselt hõljuv pikk uduriba piki saare randa, kust nad mööda sõitsid, — kõik olid tolles kohinas.

Nad jõudsid randa ja tõmmud, päevitunud paadimehed piirasid hõigeldes kaatri sisse. Kõik kiiskas ja sillerdas

ümberringi, kõigel olid teravad, selged, julged kontuurid. Tõmmu kaunitar, lai punaste paeltega õlgkübar peas, seisis paadis püsti, kirevad käekotid ja korvikesed kuhjas tema ümber ja süles, ning ta ei märganudki kogu seda naervat, sätendavat, merega harmoneeruvat ilu.

Nüüd polnud Capri enam silmapiirile laskunud sinakas pilveke nagu enne. Ta oli hoopis suur, kõrgete järskude kaljukallastega. Hämar, kitsas urg ühe kalju seinas oligi Sinise koopa suu — et sinna sisse pääseda, tuli paadi põhja pikali heita. Paadimees tõmbas aerud sisse, pardaga rööbiti, ning hakkas nobedasti kahe käega mööda kaljuseina kulgevat trossi sikutama, tirides paati lainetavasse, fantastilisse sügavikku, mille pimeduses eksles valgusevälgatusi. Seal tungles kitsalt koos teisi paate ja kajas kõminal rõõmsaid hääli. Nüüd võis pingile istuda, ja Valeria Konstantinovna ahhetas, nähes koopa sügavaid nišše vee raskelt õõtsuva roheluse kohal. Valgus puges siia sissekäigu kitsast avast ning hajus märkamatult, ühendades ja läbides õhulisi saale. Seintel veikles tuhm klaasine valguskuma, varjud lahustusid smaragdrohelises vees.

Tagasisõidul tuli järjekorda oodata ning lipsati osavasti läbi sel ainsal hetkel, kui teiste paatide vahel oli natuke ruumi. Jälle muutus kõik eredaks, pimestavalt valgeks, kirevaks — päikesesära lainetel, õõtsuvad kaatrid, seesama kaunitar mitut värvi korvikeste ja kübarate virna keskel, endal kübar koketselt kuklasse lükatud, hõiklevad paadimehed ning nende hulgas ka too lüheldane, tugev noormees, kes neid Sinisesse koopasse oli viinud ning kellele Sjova, ise kõrvuni punastades, andis kaksada liiri, ja mitte sada, nagu Anni oli soovitanud.

Capril leidis Valeria Konstantinovna hea koha, millest ta oli ammu unistanud, ja ruttas teistele naistele ütlema, et viiekümne liiri eest saab koguni dušši võtta. Ta ei käinud kauplustes, vaid jalutas mööda pikka rannapuiesteed, kus olid õitsvate hekkide taga peidus vaiksed majad ning kus pärast kitsa, väikse väljaku lärmi oli üllatavalt

vaikne. Tokarski kahetses hiljem, et ta polnud kaasa läinud.

Kõik tahtsid Gorki villat näha, kuid giid viis nad ühe rootsi kirjaniku majja, kelle nimi Valeria Konstantinovnal silmapilk ununes. Giid ütles, et siin olla elanud «Püha Miikaeli elu» [1] autor, sest «see on tema teos, tema on selle kirjutanud.» Aias kõrgel poodiumil seisis pikksilm. Valeria Konstantinovnal oli kahju kahtkümmend liiri raisata, kuigi liir on väga väike raha: ka ilma pikksilmata paistsid selgesti tibatillukesed paadid sillerdaval mereseljal ja järsud, justkui nikerdatud hallid kaljud, mis meenutasid Krimmi mäeahelikke.

Kaater pidi kohe välja sõitma, oli aeg sadamasse tagasi pöörduda.

«Nägemiseni, vene, nägemiseni, vene!» hõikas lõbus giid sadamasillalt. See tähendas: «Rutake, venelased!»

Tokarski naljatas lõunalauas ja rääkis Larissale augu pähe, nii et ei joodud arantšatat, mida väikestes pudelites lauale toodi, vaid veini. See oli kjanti, kuid mitte too hapu, mida sõbrad Tšuprovid möödunud aastal Valeria Konstantinovnale olid toonud, vaid haruldaselt maitsev, «ümmargune», nagu Tokarski ütles. Valeria Konstantinovna naeris.

Hiljem, juba oma toas olles meenutas ta hirmuga, kuidas Tokarski restorani lävel teda pilguga oli otsinud ja kuidas ta ise oli tahtnud, et Tokarski tema kõrvale istuks. Ja mitte ainult seda, et ta tema kõrvale istuks, vaid lubaks endale rohkemgi, millest Valeria Konstantinovna ei saanud mõtlemata olla, kui ta end puhtas voodis sirutas ja seda lennukat, õhulist, pimestavat päeva silme eest mööda laskis. Mu jumal, see veel puuduks! Ei, ei! Tuleb temast eemale hoida. Ta põsed lõid õhetama, ja vihuti mõtles ta nüüd Tokarskile jaheda ükskõiksusega, kuni uni tuli.

---

[1] Ilmselt on siin mõeldud Axel Munthe autobiograafilist teost «San Michele raamat». Toim.

20

Sõdadel oli Tokarski elus olnud tähtis koht — mitte ajaliselt, vaid nähtu-kuuldu tähendusrikkuse poolest.

Pärast Isamaasõda jäi ta veel mõneks aastaks armeesse — inertsi tõttu, mille vastu ta ei tahtnud võidelda. Ent oli veel teine, tõsisem põhjus: tal oli naisega viltu vedanud. See käsutamishimuline, hellitatud olend peletas tema sõbrad eemale ning tõi nende asemele majja peeni, kuid igavaid inimesi, kelle hulgas Tokarski tundis ennast liiga suurena, kohmakana ja vaimuvaesena. Kui vähegi juhust oli, sõitis ta naise juurest kauaks, paariks-kolmeks kuuks ära maale. Sõja-aastail oli tal tunne, et ta on just naise eest sõtta pagenud.

Naise sõbrad olid muusikud, ka naine ise oli noorena konservatooriumis käinud, aga «mänginud käe ära». See «äramängitud käsi», see peaaegu uskumatu pimedus teiste elu suhtes ja sügavalt tähelepanelik hoolitsus iseenda eest oleksid Tokarski muidugi ammu hulluks ajanud, kui ta poleks kohanud Natašat. Siis pidi see neid mõlemaid hulluks ajama.

Kaua püüdis ta Nataša eest oma perekonnaelu varjata. Ent kuidas saab sellest vaikida, mis ei lase tal elada, uskuda, nautida, tõtt rääkida? Temal, neljakümne viie aastasel tugeval mehel, kes armastab elu ning on säilitanud noorusaastate tundeerksuse? Kuidas sa vaikid, kui pead salaja kohtamas käima — ja hea seegi, et Serpuhhovka tänavas, vana joonistamise õpetaja pool, kes sai kõigest aru ja keda Tokarski ammust ajast tundis. Õnnetuseks oli õpetajanna sageli haige, ja siis uitasid nad mööda kõrvalisi tänavaid ja suudlesid väravaalustes.

Hiljem lahenes kõik, Tokarski läks naise juurest ära. Kõik lahenes. Nad elasid peaaegu pool aastat Uglitšis ja lahkusid teineteisest Dolossõs, tuberkuloosisanatooriumi väravas — sisse Tokarskit ei lastud.

Ta mõtles ühtelugu Natašale, kõneles mõttes Nata-

šaga, kui midagi põnevat, originaalset, uudset teda üllatas või vaimustas. Nõnda oli ka pärast «Magusat elu», kus ta oleks kangesti tahtnud Natašale oma muljetest jutustada. Pompeiis, mis meenutas talle Tšufut-Kaleed, rabas teda elu materiaalsus ja igapäevasus, millele katastroof oli lõpu teinud. Kibedustundega mõtles ta, et Nataša ei saagi seda näha.

Rikaste kaupmeeste poollagunenud majas viis giid — mitte see armas Annikene, kes neid saatis, vaid teine, Pompeii giid, kortsulise telliskivipunase näo ja itaaliapärase kongninaga vanamees, — teda tuppa, mida näidati üksnes meestele: säilinud freskod kujutasid armustseene.

«Ei midagi uut,» ütles Tokarski väljudes giidile.

«Ja seletusi pole vaja,» lisas giid vigases inglise keeles.

... Natašale oleks ta sellest jutustanud öösel, kui tundus uskumatuna, et nendega võib veel kord sündida see ime, see õnn, milleta nad ei suutnud ega tahtnud elada. Ta oleks Natašale jutustanud, kui vaba, rõõmus, usaldusküllane elu talle kangastus, kui ta nägi neid väikesi siseaedu iga maja keskel, aedu, kust hoovas majja õhku ning valgust. Aga Natašale ei saa enam midagi jutustada. Nataša on surnud, kuigi tema elab. Tema naerab ja naljatab. Tema sõitis Itaaliasse. Ja tema teab, et ta meeldib Valeria Konstantinovnale, millegi pärast mures olevale, arukale naisele, kellel on väiksed käed ja jalad, kes ei oska koketeerida ja ei istu enam mingil põhjusel restoranis temaga ühte lauda. «Võib-olla solvasin ma teda? Ei, siin on midagi muud mängus. Ta mõlgutab kogu aeg oma mõtteid ja on tegelikult nukker, ehkki naerab alatasa. Ta kurvastas nagu plikake, et ta ei jõudnud Pompeiis midagi üles tähendada, ja sai pahaseks, kui ma ütlesin, et märkmeid teevad ainult naised ja et nad panevad seejuures kirja peamiselt seda, mida võib leida igast populaarsest teatmeteosest. Homme ma seletan talle, et pole mõtet üles tähendada seda, mida sa näed, vaid seda, mida sa tunned. Ma ütlen talle, et mul on ilma temata igav. Ah, mitte ei

tahaks, et kõik läheb jälle nii, nagu on juba tuhat korda läinud.»

See väike vabaõhuteater Pompeiis! Kui vaimukas, kui tark lahendus! Milline hingestatus!

«Sest nägusid on, mis kui laul ja kui hõise...» Pompeii teater meenutas seda luuletust:

On nägusid nii kui paraaduks või -värav,
kus Väikegi äkki näib Suurena särav.

Sellel teatril on tark ja aval nägu. Sõnahaaval tuli luuletus Tokarskile lõpuni meelde:

Sest nägusid on, mis kui laul ja kui hõise!
Ja need — iga noot nagu päikesehelk —
need on hümn, millest heliseb laotuse telk.

21

Naapolis jäi tervelt tund aega rongi minekuni ning turistid läksid, kuhu jalad kandsid — alguses otsisid nad merevaksalit ega leidnud seda, siis sattusid nad turule ja seisatasid, kõrvad lukkus ja silmade ees kirju.

Poekeses, mis täitis ka kohviku ja loteriipiletite kassa ülesandeid, mängisid mehed laua-jalgpalli: värvitud puumehikesed tagusid palli, nii mis mütsus. Lõbus lömmis kaabuga noormees kirus peaministrit — nagu Larissa imestunult tõlkis — ja kutsus ühtaegu õnne proovima ruletil, mida ta akrobaadi osavusega pöörlema pani.

Kõik lärmasid peale ahvi, kes konutas mustkunstniku vankril, väsinud silmad — laia vahega, nagu Rubljovi ikoonidel, — kollaste laugude varjus. Poodideread olid täis maha laotud ja õhus rippuvaid kaupu. Toredad imestava näoga nukud istusid kööginõude keskel. Kootud jakid, millest naised olid nii palju rääkinud, lebasid lettidel virnas — küll rohelised, küll sirelilillad, küll beežid, küll helesinised.

Selles põhjamaalase silmale harjumatus värvikülluses oli kõige karjuvam oranž — mäekõrguste apelsinikuhjade värv. Paksud rahulikud naised ja mustaverd, kullininaga,

sinetava lõuaga mehed olid otsekui maalitud sellele oranžile taustale.

Nad läksid veel pool tänavat edasi ning sattusid keset seda värvidemöllu, tõuklemist, kisa-kära ja naeru ümmarguse telgi juurde, kus seisis hingestatud näoga paks jõmm, kes lärmakal turul teistest valjemini röökis.

«Kas te olete minu peale kuri?» küsis Tokarski.

Valeria Konstantinovna tegi näo, nagu poleks ta kuulnud.

«Kas teile ei näi, Aleksei Aleksandrovitš,» küsis ta, «et just nõnda jutlustasid muiste piibli prohvetid?»

«Ei, ei näi. Ma olen väga rõõmus.»

«Mille üle?»

«Et te ei oska teeselda.»

«Ja miks see teile rõõmu teeb? Muide, ma oskan küll.»

Oli tõepoolest midagi prohvetlikku selles pöörases kisas ja kires, millega too jõmm veendes, paludes, vannutades pakkus moest läinud pükse. Tarvitses vaid hetkeks mõtlema jääda, ja juba oli ta kirevast puntrast kahmanud mõne särgi, jaki või pulloveri, keeranud selle osavasti rulli ning toppinud nõutule, tuimaks räägitud ostjale pihku. Ning too andis naerdes raha. Kuhu sa pääsed?

Sjova tegi kõigiga juttu. Tokarski ei suutnud tema erutusest õhetavat nägu nähes naeru pidada. See oli tükike Itaaliat, mida ta oli varemalt ainult filmides näinud. Tal läks linnukauplejaga pikaks jutuks ja ta kinkis mehele kõik oma rinnamärgid, kui kuulis, et tema tütre nimi on Katja. Mitte Catarina, nagu Sjova arvas, vaid just Katja.

22

Murmanskis oli kõik harilik — Lenini tänav, mis polnudki õieti tänav, vaid lai sirge prospekt, inimesed, kes käisid moskvalastest halvemini riides ja kõndisid aeglasema tempoga, isegi säratu päike, mis ei andnud sooja,

aga oli võtnud nõuks pool aastat koos kuuga linna valgustada.

Kõik oli samamoodi kui Moskvas, isegi veel harilikum ja lihtsam. Kuigi Igor kõndis kiiresti, püüdes südamekloppimisest võitu saada, näis talle, et ta seisab paigal, majad aga liiguvad temast üksteise järel sujuvalt mööda — number üks, kolm, viis, seitse, ja vastas — kaks, neli, kuus, kaheksa...

Need olid samad majad, kuhu ta kirju oli saatnud, ning tal oli kummaline tunne, et nende majadega võib rääkida nagu inimestega.

Ka maja number nelikümmend kaks oli samasugune kui teised. Trepikojas tellinguil seisid maalrid ja ajasid valjusti juttu. Igor küsis neilt, kus asub korter 17.

Süda põksus ikka ägedamalt, nagu siis, kui sa viimast jõudu kokku võttes jooksed ning äkki hakkab rinnus valu pistma. Ta helistas. Väike naine avas talle ukse ja lippas minema. Igor jõudis näha, et tal oli noor, ümmargune, ühtlaselt jumekas nägu.

Ta astus esikusse ja sealt edasi söögituppa.

«Tulge sisse, tulge sisse,» ütles naine.

Ta seisis lahtise akna all, selg tulija poole, ja kui Igor lävel peatus, keeras naine ringi ning ütles pahaselt:

«Laseb väiksel jõmpsikal autot garaaži ajada!»

Igor läks kõheldes akna juurde.

«Mõelge ometi! Hull peast!»

Haljas õu oli otsekui raamitud teede nelinurka, mida mööda «Moskvitš» aeglaselt pärani garaaži poole liikus. Pikk hallipäine mees käsutas:

«Nii! Julgemini! Pidurda!»

Auto roomas sisse. Garaažist kargas välja tõesti väga väike poiss. Mees ulatas talle pidulikult käe. Poiss hakkas naerma, andis samuti kätt, ja nad hakkasid plekiga kaetud kahe poolega ust kinni panema.

«Petja, sind oodatakse!» hüüdis naine. «Sulle tuli külaline! Kas kuuled?!»

Nevzgljadov oli pikk ja kõhn mees, tal olid pikad käed ja tüüakas, kergelt kongis nina, tihedad hallisegused juuksed ja pisut pungis, imestava vaatega sinisilmad. Rääkides ajas ta silmad naljakalt pärani ja vaatas teisele otse silma, nii et tema nimi oleks pidanud olema pigem Vzgljadov kui Nevzgljadov [1].

«Naine, ära tühja tõrele,» ütles ta naisele, kes hakkas teda noomima, niipea kui ta üle läve astus. «Las poiss õpib.»

«Ema, kas sa nägid?» hüüdis poiss esikust.

«Nägin, nägin... Issand, must kui teab mis! Marss vannituppa!»

«Misjaoks, memme?»

Nad läksid ära.

«Palun vabandust,» ütles Nevzgljadov. «Võtke istet! Millega ma saan kasulik olla?»

«Ma tulen Moskvast,» ütles Igor kindlalt, ilma et oleks istunud. «Ma kirjutasin teile. Te vastasite, et tundsite minu isa ja võite temast jutustada.»

«Ah teie oletegi see noormees, kes kõigile kaarte saadab! Võin küll. Aga sööme enne, eks ole? Te tulite otse rongilt?»

«Jah.»

«Maša!»

«Võib-olla...»

«Ei kärsi oodata?»

«Ma tahtsin ainult küsida... Millal te teda viimati nägite?»

Nevzgljadov vaikis viivu. Tema karmil punasel näol oli kaastundlik ilme.

«Üsna ammu. Aga esmalt siiski sööme. Ja pärast ma räägin teile kõik.»

---

[1] Tõlkimatu sõnademäng, mida umbkaudu võib edasi anda sõnadega «otsavaataja» ja «möödavaataja». Tõlk.

Naine patras vahetpidamata jakkidest ja käekottidest ja sellest, et ollakse juba Firenzes, ja nemad pole veel midagi ostnud. Ta tüütas lõppude lõpuks ära, peamiselt sellega, et Anikin ei saanud tema olemasolu ignoreerida. Anikin üritas selgeks teha, et Itaaliast tuleb osta seda, mida ei saa osta kuskilt mujalt kui ainult Itaaliast, ent sai vastuseks pool päeva halinat kuulda, et naisel polevat midagi selga panna, et temal polevat veel kunagi olnud niisuguseid jakke ja käekotte. Naine kartis Anikinit, kuid selles asjas oli ta järeleandmatu.

Hommikuti, kui ta mingi althõlma ostetud võidega kokkumäärituna tualettlaua juures istus, meenus Anikinile alati Goya edev mopsinäoga vanamoor peegli ees, uhkes kleidis, mis jättis paljaks kondise selja ning kondised õlad. Pildi all seisis: «Surmatunnini.»

Mu jumal, kuhu oli küll kadunud tema segane, õrn pilk, mis muutus veel segasemaks, kui Anikin teda kaisutas? Ta oli vormitu ning tüseda naise kohta liiga toimekas, alumine pool näost oli muutunud tumedaks ja hämaras valguses jäi mulje, et ta peaks ennast raseerima. Tappa teda muidugi ei saa — väga kahju! Aga sellest mõttest võis vähemalt mõnu tunda.

Uffizi sammaskäigus müüdi võluvaid asju — kullaga vermitud värvilisest nahast karbikesi, nahaga kaunistatud keraamikaesemeid, tuhatoose Modigliani laadis, mis olid kaasaegsed, ent näisid kuueteistkümnenda sajandi meistrite kätetööna, — sealt läks naine hirmunud näoga mööda, kartes, et Anikin ikkagi oma tahtmise läbi viib. Hiljem veeretas ta kolmesajaliirist lõhnaõlipudeli nahkümbrist pool tundi näpu vahel, ja jättis ometi ostmata. Kurat temaga!

Medicite perekonnakroonika huvitas Anikinit: kui palju mõrvu! Lorenzino Medici tappis hertsog Alessandro, Cosimo Medici tappis Lorenzia, Cosimo tütre Isabella kägis-

tas ära tema mees, hertsog Bracciano. Teine tütar Lucrezia, Ferrara hertsogi naine, mürgitati hertsogi käsul. Äkkvihas tappis üks Cosimo poeg, ema lemmik, teise — isa lemmikpoja, ja raevunud isa hukkas vennatapja.

Kindel pääs kõige keerukamastki olukorrast! Kuueteistkümnendal sajandil oleks ta võinud vabaneda ilma pikemata oma naisest, tema nürimeelsusest, madalast ripnevast taguotsast ja silmapiludest, kust polnud midagi lugeda peale ohjeldamatu himu käekottide järele ja kartuse, et mees ta maha jätab.

Anikin seisis natuke aega läikival vasktahvlil, mis oli pandud Signoria väljaku sillutisse kohal, kus põletati Savonarola. See oli huvitav. On's tõsi, et Vatikan kavatseb Savonarolat pühakuks kuulutada? Giid ei teadnud. Tema teooria järgi . . .

See oli oma teooriatega giid, kes sai komisjonitasu ühelt Firenze suveniirideäri omanikult, kui ta turistid pärast kunstigalerii vaatamist tema juurde viis.

Signoria väljakul avastas Anikin, et ta pole juba aastaid näinud tõelist skulptuuri, see tähendab, oli küll näinud, kuid sealjuures alati mõelnud, mida ütleb B. ja kas ta ei tee endale halba, toetades R.-i, ja mitte mõnda teist Kunstide Akadeemia ostukomisjoni liiget. Talle tükkis naer peale. Mida ütleks küll ostukomisjon Benvenuto Cellini «Perseuse» kohta?

Grupp liikus edasi, Anikin teatas, et ta läheb siit otse hotelli. Ta ei suutnud Perseuselt pilku pöörata. Tundega, mis lähenes meeleheitele, vaatas ta seda. Milline graatsia, milline kergus! Kuju võib olla väike või suur, sellel pole mingit tähtsust. Millist rahulikku suurust uhkab nooruki otse mänglevast liigutusest, millega ta Meduusa pead näitab! Millises poosis on küll peata naisekeha tema jalge ees! Kui jõuliselt väljendub surm neis inetuis kätes! Cellini memuaarides on vist paljugi väljamõeldut! Aga ta tappis kindlasti kerge käega — seda on tema «Perseusest» näha.

Sel päeval oli mingisugune püha, bussid ei käinud, ja Anikin läks naisega riidu, kui too ei raatsinud taksosõiduks Fiesolesse liire kulutada ning keelitas teda sellest kavatsusest loobuma. Ta läks vihuti riidu. Oma naise asemel oleks ta tahtnud Fiesolesse sõita Valeria Konstantinovnaga, kellele ta juba Roomas silma oli heitnud, kuuldes, kuidas mehed temast rääkisid.

Ta pani kõike tähele: et Valeria Konstantinovna esiti Tokarski ümber keerles ja pärastpoole eemale hoidma hakkas — Tokarski kiirustas vist liialt, mõnele see ei meeldi.

Grupp oli läinud Santa Maria Novella kirikut vaatama. See asus hotellist paari sammu kaugusel. Ka Anikin seadis sammud sinna, ja tõesti — seal seisidki Valeria Konstantinovna ja Tokarski, teine teises grupis ning vaatasid fassaadi.

Oli vaja sobivat hetke oodata. Anikin läks Valeria Konstantinovna juurde, kui too freskosid vaadeldes teistest maha jäi.

«Sõidame! Räägitakse, et see olevat lihtsalt ime.»

«Ei, tänan teid.»

Anikin käis peale:

«Itaallased ütlevad, et Fiesoles käimata ei või Firenzest ära sõita.»

«Tõesti?»

Anikin käis tal kannul, keelitas teda ning hakkas juba pahaseks saama.

«Taksoga,» sõnas ta ja punastas, kui Valeria Konstantinovna naerma puhkes.

Nad kõndisid piki vasakut löövi, ja äkki ilmus nende kõrvale Tokarski. Ta astus ruttamata nende vahele ning küsis, selg Anikini poole:

«Valeria Konstantinovna, kas te Masacciot nägite?»

«Mis see siis olgu?» urises Anikin.

«Ei näinud? Andestamatu tegu. Tulge, ma näitan!»

Anikin läks hotelli tagasi. Tülli minna ei sobinud. Hea

küll, aega on. Eks me hiljem näe. Fiesolesse sõita polnud tal enam tahtmist, aga ta sõitis siiski, et naisele tuska teha. Igaks juhuks oleks pidanud kaasa võtma vähemalt kellegi, kes itaalia keelt oskab, kuid Anni oli ära läinud ja Larissa keeldus, kõrvuni punastades.

Ta teadis, et põhjuseks oli võõristus, mis nagu iseenesest oli siginenud tema ja ta naise ning grupi vahele. Ta sülitab selle võõristuse peale ja muide ka kogu grupi peale!

«Russi?» küsis taksojuht naeratades ning kujutas vile ja käeliigutusega sputniku lendu taevalaotusse.

«Russi, russi. Fiesole,» vastas Anikin.

Künkad särasid loojeneva päikese kumas. Punerdavate kuplitega kirikut piiravad hambulised müürid tõusid mäkke.

«San Miniato?» küsis taksojuht.

Anikin noogutas. Ta ei kahetsenud siiasõitu. See oli tõepoolest ime. Ta läks kiriku juurde, tegi selle ümber tiiru ja kõndis piki hambulist müüri mäest üles. Teisel pool teed laiusid helkivad oliiviaiad.

Talle meenus lapsepõli, koduküla. Ennast haletsedes kõndis ta paljapäi sooja suvise vihma käes, mis tibas oliivipuude hõbedastelt lehtedelt talle pähe.

Liire oli tõesti vähe. Anikin läks jalgsi tagasi ning ostis naise kiuste muhedalt iroonilise õlgeesli. Ta kingib selle kellelegi, võib-olla Petjale. Ta mõtles pojale ebakindlustundega, mis teda viimasel ajal ühtelugu painas ning mida ta püüdis poisiga rääkides naljatleva tooni, meestevahelise sõbraliku avameelsuse taha peita. Petja vaikis siis, avameelsusest ei saanud juttugi olla. Mida ta mõtleb, istudes oma raamatute taga või kirjutades muusikat, väga veidrat, kuid andekat, nagu Miller kinnitab? Kuidas ta vihastas, kui ema talle peale käis, et ta hakkaks autoga kooli sõitma! Muide, see on hea, et vanemate elulaad talle ei meeldi. Ja oleks veelgi parem, kui ta pärast kooli paar aastat geoloogide ekspeditsioonidega ringi rändaks või tehases töötaks.

Ent muretuses, millega Anikin pojale mõtles, oli midagi võltsi. Kui maailmas üldse leidub inimest, keda ta . . . mitte et just kardaks, aga . . . Ah, lollus!

24

«Mis ta teist tahtis?»

«Kutsus Fiesolesse kaasa.»

«Vaata-vaata! Milline au!»

«Mul oli hea meel, et te vahele astusite.»

«Tõesti? Mul on ilma teieta igav.»

«Aga kui ei oleks igav?»

«Oleksin ikkagi vahele astunud. Oot-oot, millest ma öösel mõtlesingi? Ah jah! Te rääkisite, et teie Igor kavatseb suvel Krimmi sõita. Las läheb Tšufut-Kaleed vaatama. Kas teie olete seal käinud?»

«Ei ole.»

Midagi libises üle Valeria Konstantinovna näo, tema silmad tuhmusid. Tokarski mõtles: «Ah siis poja pärast!» — ning viis jutu mujale.

«Ja siis,» ütles ta, «lugesin ma öösel luuletust.»

«Kas oma?»

«Ei. Zabolotski oma.»

On nägusid nii kui paraaduks või -värav,
kus Väikegi äkki näib Suurena särav,
ja teisi — kui hütte, kus vingusel leel
keeb podinal sapise maksa seas keel,
ja teisi, mis külmad ja surnud ja kanged,
ees trellid, ja taga on keldrid täis vange,
ja teisi kui torne: sa alt hüüad «Ae!»
kuid keegi ei vasta ning aknast ei kae.
Ent kunagi tundsin üht tillukest taret,
mis kehvadest kehvem ning argadest arem,
kuid ometi hõõgus ta aknaruut
mu peale head sooja kui kevadet uut.
Kui tore on elada — meelde mul lõi see,
sest nägusid on, mis kui laul ja kui hõise!
Ja need — iga noot nagu päikesehelk —
need on hümn, millest heliseb laotuse telk.

«Ilus!»

««Ees trellid» — see käib härra kohta, kes teid Fiesolesse kutsus.»

Santa Maria Novellast läksid nad tagasi Signoria väljakule. Ja nad tegid hästi, nagu ütles Tokarski, sest see ongi seesama väljak, kuhu peab ikka ja jälle tagasi minema. Nad kõndisid parajasti kaldatänaval, kui õhus hakkas välkuma hoogne, pidulik vihm. Sadu, mille hääletu tuuleiil oli kuskilt kõrgelt kaasa toonud, langes viltu Firenze peale alla. Miljon tillukest fontääni pritsisid Arno vett üles ja sõitsid pärivett minema. Sadu vältas paar minutit, kuid veel kaua tundus, nagu ripuksid valgusküllases õhus peened viltused hõbeniidid.

«Jutustage, missugune teie poeg on!»

«Kas see huvitab teid? Hea poiss.»

«Ja veel?»

«Jämeda ninaga. Punaste põskedega. Pikk ta ka ei ole, aga tugev on. Viimasel ajal on ta väga kõhnaks jäänud,» ütles Valeria Konstantinovna murelikult. «Ta käskis mul märkmeid teha. Aga tuleb välja, et ma ei oska.»

«Mina teie asemel paneksin näiteks selle vihma kirja.»

«Issand, mida te veel välja ei mõtle!» hüüdis Valeria Konstantinovna, kelle tuju sedamaid paranes. «Kuidas saab vihma kirja panna?»

«Seda vihma saab.»

«Mispärast?»

«Sest ta tuli nimme.»

«Nimme?»

«Jah. Et meelde jääda.»

Nad vaikisid natuke aega.

«Aga minul pole poega,» ütles Tokarski nukralt.

«Kas te oleksite tahtnud?»

«Eluaeg olen tahtnud.»

«Hea küll. Ma jutustan teile nüüd kõik,» ütles Valeria Konstantinovna, hoides tagasi pisaraid, mis talle äkki kurku kippusid. «Mul on üks sõbranna, südamesõbranna.

Tema teab seda lugu. Nüüd saate ka teie teada, Aleksei Aleksandrovitš. Miks just teie, inimene, kellega ma alles nädal aega tagasi tutvusin? Ma ei saa ise ka aru. Aga ma ei oska tõepoolest teeselda.»

25

Ehkki Nevzgljadov ei jutustanud midagi, mis oleks aidanud välja selgitada, kus, millal ja kuidas isa teadmata kadunuks jäi, oli Igoril tema juurest lahkudes niisugune tunne, nagu oleks käsilolevas raskes ürituses, mille ta kindlalt oli otsustanud lõpule viia, juba midagi väga tähtsat aset leidnud.

Tuli välja, et isa teenis luures! Sõja alguspäevil käis ta koos Nevzgljadoviga vaenlase tagalas, Titovkas. Tookord polnud tal veel aukraadi. Nad olid neli ööpäeva magamata, täitsid ülesande, tulid tagasi Murmanskisse, said kumbki kakssada viiskümmend rubla ja neile avaldati tänu. Hiljem kuulusid nad mõlemad kahekümneliikmelisse diversioonigruppi, tõkestasid ja mineerisid teid. «Kõige hullem on teadmatus,» ütles Nevzgljadov. «Lähed ja aina vahid ringi: kust ta seekord põrutab?»

1942. aasta mais läksid nad läbi niinimetatud «närvide oru» — viis kilomeetrit mööda lagedat teerada. Kui see seljataha jäi, viskusid nad pikali ja Nevzgljadov küsis: «Andrei, kus me praegu olime?» Ja isa vastas: «Mnjah.»

Kord pidasid nad järve ääres udus lahingut. Isa kaotas kiivri ja pani saksa kiivri pähe, Nevzgljadov aga ütles talle: «Võta ära, lollpea! Või tahad sa omade käe läbi surma saada?»

Nevzgljadov jutustas veel, kuidas isa kord pimedas grusiinlaseks peeti, tema aktsenti järele ahviti — see juhtus polgus — ja kuidas tema aru pidamata kaklema tükkis. Ta oli ägeda loomuga, kuid ei kandnud kaua vimma. Armastas viina võtta, aga sel ajal armastas seda igaüks.

Neljakümne kolmanda aasta kevadel sai ta haavata ja

sattus otse hospidalist suurtükipatareisse. Nevzgljadov temaga enam kokku ei juhtunud, kuulis ainult teiste käest, et tal olevat olnud mingi sekeldus. Teadagi! Tema kohta polnud patareis. Sest kes on luuraja? Püsimatu hing!

Igor veetis kogu hommikupooliku Nevzgljadovi pool ega oleks enne rongile minekut lahkunudki, kui tema võõrustaja poleks öelnud, et tal on aeg tööle minna. Ta töötas Merelaevanduse Inspektsioonis. Igor läks teda saatma, ning Nevzgljadov näitas talle mäe otsast, kust avanes vaade lahele, sadamat — töökodasid, dokke, kaubalaevastiku kraanasid, laevaremonditehast ning jälle kraanasid ja jälle kraanasid. Ta sinisilmad vaatasid Igorile viimast korda lootustandvalt otsa, ta patsutas talle õlale ja läks.

Sadamast kostis kaugeid, otsekui vastastikku hõikuvaid hääli, eemal kalda kohal suitses pilutuisk, ja Igor vaatas õnnetundega seda kallast, seda sadamat, mis oli nagu tardunud ja ometi lakkamatus liikumises, mere tumedat teraseläiget ning taevast, mis tuttavast Moskva taevast nii tugevasti erines.

«Hea seltsimees,» oli Nevzgljadov isa kohta öelnud. Igoril värisesid huuled. Ta leiab isa, olgu see nii raske kui tahes. Eks leitud ju Bresti kindluse kaitsjadki, keda kogu maa viisteistkümmend aastat kadunuks pidas?

«Ja ära hakka kaarti saatma,» ütles Nevzgljadov, «saada kiri Sõjalaevastiku Kaadri Peavalitsusse! Küll nad vastavad. Ja kui sa isale kirjutad, siis saada minu poolt tervisi! Ta mäletab mind!»

Igori kõht oli tühi, aga ta ei läinud sööklasse, vaid ostis saiapätsi ja lõigu maitsvat külma keedetud liha. Tore oli luusida mööda võõrast linna, teadmata, mis nurga tagant nähtavale tuleb. Ta ronis Inglise-Ameerika interventsiooni ohvrite mälestussamba otsa, mis koosnes risttahukatest ja treppidest ning nägi väga kaasaegne välja, kuigi oli püstitatud kahekümnendail aastail. Siis pöördus ta tagasi Lenini prospektile ja käis selle nüüd lõpuni läbi. Nelikümmend kolm, nelikümmend viis, nelikümmend seitse . . .

Jälle möödusid sujuvalt majad, ehkki ta nüüd ruttamata kõndis ning süda tuksus rahulikult ja lootusrikkalt.

Rongini oli hulk aega ja Igor läks kultuurimaja väiksesse parki. Ta kõht läks jälle tühjaks, ta ostis jäätist. Lapsed mängisid keksu. Ta joonistas neile ilusad korralikud ruudud. Nad mõtlesid veidi, kustutasid maha ja joonistasid viltakad asemele. Kaubalaevastiku madrused istusid samale pingile, kus tema istus, ja rääkisid kaua oma huvitavast reisist Matotškin Šari. Oli juba hilja, kuid ei läinud pimedaks, hakkas ainult aegamisi, otsekui vastu tahtmist hämaramaks minema. Park tühjenes. Sadamas kõmatas miski, lohises edasi, ja too nukker heli hakkas korduma. Igor ootas selle kadumist, kuid ei kuulatanud mitte heli, vaid hoopis midagi muud. See heli sadamas ja loodele vajuv kahvatu päike ja möödaminejate hääled — kõik oli kummalisel kombel temaga seoses. Tema ise mängis lastega keksu, rääkis meremeestega, läks koos sadamatöölistega õhtusesse vahetusse, ning hiljem, kui sadamatööliste asemel võtsid tema pingil istet vanapoolsed naised, elas ta kaasa nende ärevale jutule kellestki Marjast, keda mees iga öösi purjus peaga peksab. Tal oli Marjast kahju, ta oleks tahtnud, et mees teda enam ei peksaks. Äkki tuli sabin tihedat viltust vihma; sadu tugevnes iga minutiga ja Igor läks kultuurimaja trepikotta varjule. Ka vihm oli talle vajalik — just nimelt see sätendav viltune vihm, mis rõõmsalt vastu kultuurimaja treppi pladises.

Siis selgines taevas ja vihm läks üle, kuid jahenenud õhus võis näha nagu kaldjoonestikku, otsekui oleks õhku viirutatud ning aeg poleks veel jõudnud noolsirgeid jooni kustutada. «Aga ema on Itaalias,» mõtles Igor, hulkudes enne ärasõitu mööda tühjaks jäänud linna. «Täna on kolmapäev. Firenze . . . «Sügavsinisel õhtul, kui mäekurudest tuhisevad tuuleiilid . . .» Tal olid mõned kohad Muratovi raamatust peas. «Tahaks minna varbaia juurde, kummardudа pimeda sügaviku kohale, üle Firenze ja hiljukesi Beatricet hüüda.»»

26

Valeria Konstantinovnal oli meeles, et Leningradist, mida ta väga armastas, oli pidanud saama Venemaa Veneetsia — Peeter oli Vassili saare tänavad kavandanud Veneetsia kanalite taoliselt. Alles ärasõidu eel, kui Valeria Konstantinovna nagu kõik teisedki Püha Markuse väljakule tõttas, vilksatas esimest ja ainumat korda mingi sarnasus Leningradiga. Laevade siluetid loojangu taustal, suurejooneliselt ja uhkelt kõrguvad ranged hooned kullakarva lahe kohal. See võiks olla Jelagini saare tipp, kui sinna üle viia — Valeria Konstantinovna ei teadnud isegi, mis — Peeter-Pauli kindlus? Või Admiraliteedihoone?

Nii palju kui ta ka oli Veneetsiast lugenud ja kuulnud — kõik see ei sarnanenud põrmugi nähtuga, nagu ime ootus ei sarnane imega. Ta teadis näiteks, et Veneetsias pole tänavaid, nende asemel on kanalid. Ja kuigi ta kohe nägi, et see on vale — sest siin oli niihästi tänavaid kui ka kanaleid —, veendus ta ühtaegu ka selles, et need on ebatavalised tänavad, milliseid pole kuskil mujal. Neid tänavaid mööda ei saa sõita autoga, jalgrattaga ega hobusega — ei saa üldse sõita, võib ainult jala käia. Nad on kitsad ning ristuvad äkki kaldapealsetega, kust sammaldunud trepid vette viivad; nad looklevad, mõnikord teevad täisnurkse käänaku, lähevad siin-seal sildadeks üle.

Sildu oli kõikjal, ja kui Valeria Konstantinovna ning Tokarski pärast õhtusööki sihitult ringi kõndisid (neile mõlemale meeldisid esimesed muljed võõrast linnast), üllatasid sillad neid oma dekoratiivsusega. Muidugi, neid oli tarvis, sest nad ühendasid kanalitega lahutatud tänavaid, kuid näis, nagu oleks neid veel rohkem selleks vaja, et jääks selgusetuks, kas sa kõnnid kuival maal või vee kohal, ja selleks, et nende kõrgete kaarte alt liugleksid läbi gondlid.

Hiljem, kui esimeste muljete eredus tuhmus, märkas Valeria Konstantinovna, et kanalitest tuleb imalat roiskumislõhna, et õued on kitsad ja peale selle räpased, et üle tänava tõmmatud nööridel kuivav pesu annab paljudele kvartaalidele armetu ja kasimatu ilme. Just sellepärast, et see omapärane linn ei sarnane ühegi teise linnaga maailmas, on seal ebamugav elada: pole kuigi mõnus paadiga juuksuri või hambaarsti juurde sõita, ronida vette viivatest libedatest treppidest üles, elada rõskes, pehkinud majas, käia tänavail, kuhu päike kunagi ei paista.

. . . Kauplused olid juba suletud, kuid heledasti valgustatud, nad olid täpselt samasugused nagu Roomas või Firenzes — vahest ainult provintslikumad, mis torkas eriti silma vaateaknail tardunud poosides naeratavate mannekeenide juures. Ent kaupluste kohal, juba teisest korrusest alates oli kõik väga iidne — gooti aknad, väänroosidesse mattunud ornamenteeritud rõdud. Väikestes niššides näitasid madonnad ripplambi tuhmis valguses oma viletsaid ja labaseid värve.

«Nii et ma pean kõik ära rääkima?»

«Jah. Astute tuppa, teretate, võtate palitu seljast. Istute tema kõrvale diivanile ja alustate kohe: «Tead mis, Igor! Itaaliast räägime homme, nüüd aga . . .»

«Mul on hirm. Teie ei tunne teda.»

«Sirgjooneline iseloom?» küsis Tokarski hellalt.

«Jah, väga. Kord vestlesime tema kooliasjadest, ja ta analüüsis kogu oma klassi psühholoogiliselt läbi. Ja teate, kuidas ta seda tegi? Halastamatult.»

«Tubli poiss!» ütles Tokarski vaimustusega. «Nemad on meie lootus!»

«Ma ei saanud sel ööl silmatäitki magada.»

«Miks?»

«Sest selles oli . . . Kuidas teile öelda? Otse meeletut tõearmastust.»

«Väga hea,» kordas Tokarski mõnuga. «Te ütlesite — meeletut?»

«Jah. Sellepärast mul ongi hirm.»

«Mida seal karta on? Ta on lihtsalt samasugune kui teie ise. Ainult et tema noorusaeg on, jumalale tänu, hoopis teine. Nüüd aga vaatame õige Veneetsiat! Kas teile ei tundu, et me oleme teatris?»

... Valeria Konstantinovna jõudis hotelli hilja, võttis voodis mugava asendi ja otsustas kõigepealt natuke aega mõtiskleda — kahju oli kohe uinuda. Firenze uurendatud mustrilised seinad, mis meenutasid pitse mustal kalevil, jäid talle eriliselt mällu. See juhtus ju Firenzes — see, kui Tokarski hommikul restorani astus, juba lävel pilguga Valeria Konstantinovnat otsis ning taipas, et naine ootab teda, on kogu öö, ärkvel ja suikudes, ainult temale mõelnud.

Jah, Firenzest pole vaja midagi kirja panna, see ei unune niikuinii. Aga Veneetsia, tänane õhtu... Valeria Konstantinovna hakkas kirjutama, kuid jättis kohe pooleli — nii väga oli tegelikult nähtu ja tuntu erinev sellest, mida ta paberile püüdis panna. Anni hingas rahulikult. Ta oli lausunud: «Mina küll ei tahaks siin elada.» Ta läheb mehele, siin tehakse seda igaveseks, üksainus kord elus. Või vähemalt on kombeks nii mõelda.

«Head ööd,» ütles Valeria Konstantinovna Tokarskile, tema tugevatele kätele, tema kuklale, oskusele rääkida seda, mida Valeria alles kavatses öelda, tema naervatele silmadele, mis tegid Valeria kurdiks ja pimedaks. «Head ööd,» ütles ta kõigele, mida Tokarski võiks, kui ta vaid tahaks, teha tema üksindusega, tema viltuläinud eluga.

27

Hommikul tibas vihma, ja nad ei asunud teele gondlites, nagu oli kavas, vaid kaatriga, mis tuletas meelde Moskva jõetrammi. Püha Markuse katedraal oli hämar ja tühjavõitu. Jumalateenistus algas piduliku rongkäiguga peaukse juurest altari ette. Rahvast tuli järjest juurde.

Inglise turistid käisid kirikus ringi nagu turul, ajasid valju häälega juttu, vahtisid palvetajaid, tükkisid otse altari ligi. Keegi ei teinud neist väljagi. Giid kõneles tasase häälega. Anni tõlkis.

«Kas tahate kuulata?» küsis Tokarski ainult huultega.

Valeria Konstantinovna raputas pead.

«See on igav, ta ei räägi seda, mida peaks,» ütles Tokarski, kui nad juba katedraali ees väljakul seisid. «Ma jutustan teile parem ise. Kas tahate?»

«Väga.»

«Näete neid sambaid — punaseid, halle, roosasid, rohelisi, laigulisi, küll kujudega, küll ilma? Piraadid on need siia vedanud. See oli piraatide vabariik, midagi Zaporožje Setši taolist. Peaaegu kõik siin on kokku röövitud, kahtlemata ka need hobused frontoonil. Muide, kas te olete kunagi näinud hobuseid kiriku katusel?»

«Ei.»

«Mina ka ei ole. Aga piraadid tõid ja panid. Ka sambad on nende püsti aetud. Mitte just päris kobaras koos, aga peaaegu külg külje vastas — muidugi sellepärast, et neid oli palju. Võiks arvata, et kirik tuli plaanitu — juhuslik, ei mingit arvestust. Aga kokku tuli sellest hoone, mille sarnast pole terves maailmas, sest kõik hakkas tont teab kuidas klappima. Minu arvates ongi see arhitektuuris peamine. Nüüd aga tulge siia!» Ta võttis Valeria Konstantinovnal käest kinni. «Katsuge tabada katedraali üldpilti, mitte üksikasju, vaid kõike korraga. See roosiõhetus seal ukse kohal, määratu klaaskaare ümber! Põrand vajub sisse, nagu giid meile ütles, ja see on muidugi kurb. Aga varsti vajub siin kõik vette. Veneetsia seisab vaiadel, ja kaatrite, aurikute, Fellini kangelaste luksusjahtide lained võngutavad vaiu. Muistsetel piraatidel polnud aimugi neljataktilisest diiselmootorist. Kas on huvitav?»

«Jah.»

«Nüüd tulge siia! Vaadake seda imelikku hoonet! Vägev, mis?» küsis Tokarski niisuguse näoga, nagu oleks tema ise

ehitanud Doodžide Palee. «Vaadake seda tagurpidi! Selleks pole teil endal vaja pea peal seista. Keerake ta oma kujutluses tagurpidi! Ainult maapinnast kuni keskpaigani on ta arhitektuuriliselt kavandatud ja viimistletud, kaks sammaste rida teineteise peal. Ülalpool pole muud kui suurte harvade akendega kast, mis oma raskuse ja massiivsusega sobiks väga hästi vundamendiks. Aga millegipärast ei rõhu ta sambaid, otse vastupidi — annab neile kerguse ja ilu. See on muidugi ime. See sambapaar aga on eraldi turistide jaoks ära märgitud. See oli poomispaik. Kas on huvitav?»

«Väga.»

Pärast lõunat mindi kingitusi ostma. See oli raskem kui teistes linnades, sest iga nurga tagant tuli nähtavale mõni põikkanal oma suitsukarva marmortreppide ja väikeste sildadega.

Valeria Konstantinovna otsis orloonsärki ja leidiski, kuid see oli kallis, viis tuhat liiri. Endale ei ostnud ta midagi, ehkki kohver oli veel leidmata ning võis nüüd alles Milaanos välja tulla.

«Mida küll vennale viia? Täitsa raske ülesanne!»

«Kas ta on pikk?»

«Teie pikkune.»

«Ja niisama paks kui mina?»

«Peaaegu.»

«Ostke talle nailonpluus!»

«Ohoo! Kuus tuhat liiri! Aga mul on veel alles» — Valeria Konstantinovna luges üle — «kaks ja pool.»

«Võtke minu käest!»

«Minge ikka! Kas teie siis ei osta kingitusi?»

«Ei.»

«Siis me ostame selle teile.»

Tokarski kehitas õlgu.

«Kas te tahate, et ma ostaksin selle pluusi?»

«Jah.»

Tokarski proovis selga.

«Sobib väga hästi.» Valeria Konstantinovna punastas. «Ja vooder on ka suurepärane. Mis te teete? Anni käskis tingida.»

«Hilja.»

Tokarski oli väga rahul.

«Võtke ometi seljast ära, palav on!»

«Ei mingi hinna eest! Te ju ütlesite, et sobib!»

Nad kõndisid ja lobisesid, peatudes aeg-ajalt vaateakende ees. Kõikjal oli klaas. Isegi kaupluste uksed olid klaasist, käepidemeteks mitut värvi klaasvullide kobar.

«Töökas klaas,» ütles Tokarski lugupidavalt.

Aga oli ka jõude seisvat klaasi — kujukesi, lilli, kaelakeesid, kõrvarõngaid, käevõrusid.

«Näete, Sjova ka siin!»

Sjova seisis Rialto sillal ning vahtis valkjaid ripsmeid pilgutades kaelakeed, mida ta ei saanud osta, sest tal oli veel ainult kakssada liiri järel, ja kee maksis kolmsada. Ta oli juba jõudnud kõigile rääkida, et tal ei jätku liire Katjale kingituse ostmiseks. Tokarskit ja Valeria Konstantinovnat nähes ta kohmetus.

«Ma tingisin nagu elajas,» seletas ta, niipea kui nad poest väljas olid. «Mitte ei jätnud alla, raisk! Aga kee on ilus küll, eks ole?»

«On küll.»

«Üldse tahaks kõik puruks lüüa või kõik ära osta. Eks ole?»

Hea oli Sjovat selle eest hurjutada, et ta oma naise kingitusest ilma jättis, kuid Sjovata oli millegipärast veel parem. Nad said mingi ettekäändega temast lahti.

28

Aurik sõitis ümber väikse saare — see oli sünge, hääletu saar, ümberringi kõrge müür, otsekui oleksid sealsed

elanikud tõotanud igavesti vaikida ning nüüd ei suuda miski neid sundida sõna lausuma.

«Nii see ongi,» ütles Tokarskile naaberhotelli peremees, kes õppis vene keelt ja oli palunud luba turistidega koos klaasivabrikusse minna. «Siin on Veneetsia surnuaed. Surnud tuuakse siia gondliga. See on mälestuste maa, mis meenutab Bellini maali «Hinged puhastustules». Te muidugi mäletate seda surematut allegooriat?»

Tokarski mäletas «Hingi puhastustules», kuid hotelli peremees ei meeldinud talle. Kahtlemata oli ta nuhk ja koguni veidi sarnane tolle Rooma nuhiga, kes võttis rõõmu pärast mütsi maha, kui venelased viimaks ometi ära sõitsid. Ent too polnud teinud ettepanekut tutvuda öölokaalidega või proovida «kõige paremat kjantit, mida venelastele restoranides ei anta». Too oli olnud rumal nuhk. Naaberhotelli peremehega polnud tal loomulikult midagi ühist.

«Kõige ilusam surnuaed maailmas,» seletas ta. «Pealegi on saarel kanalid, mida mööda surnuid gondliga kabeli juurde viiakse.»

Tokarski kujutles neid kummalisi matuseid: hääletult liugleb musta riidega kaetud matusegondel. Kirstu kohal on kummargil sale veneetslanna, must rätik peas, — nagu see, kes seisab Bellini maalil, käed vastu rinda surutud.

Vabrik oli väike ja väga vana, nagu kõik teisedki sellel saarel. Klaasisulatusahjud olid üsna vene ahju moodi.

«Murano saar,» seletas nuhk, «on juba ligi kaksteistkümmend sajandit kuulus oma klaasi poolest.»

Anni ütles, et vabriku perenaine on venelanna ja annab kõige kohta ise, ilma giidi abita seletust. Tema nimi on Niina. Kaasmaalaste küllatulek teeb talle suurt rõõmu.

Niina tuligi varsti. Tal oli ümmargune nägu, nöbinina ja kräsus pea. Vene keelt rääkis ta halvemini kui Anni. Tokarski kuulas natuke aega tema seletusi, millest võis aru saada ainult nii palju, et «varsti saab taldrik», eemaldus ja jäi vaatama, kuidas tööline seda taldrikut teeb.

Tumepunane, sädemeid pilduv klaasikamakas rippus pika toru otsas, mida tööline käte vahel veeretas. Ta puhus torusse ning püdel klaas hakkas aegamööda põieks paisuma. Tööline pistis põie kähku lõõmava kolde põhja ja puhus jälle. Need olid lausa žonglööri liigutused. Põis muutus üha värvi vaheldades keraks. Tööline tõmbas toru välja, pügas kera kõige tavalisemate kääridega pealt siledaks, lõikas mügarikud maha. Veel üks liigutus, mitte ainult kätega, vaid kogu kehaga. Kera jagunes kaheks. Kõigil jäi imestusest suu lahti. Toru otsas ei keerelnud taldrik, vaid suurepärane vaagen, mille pinnal eri värvi vöödid tekstuuri moodustasid.

«Larissa, küsige, kui palju ta palka saab!»

«Tuhat liiri päevas.»

«Päris palju. Kas ta on meister?»

«Jah. Siin on peaaegu kõik meistrid. Kunstitöö.»

«Aga kui palju vaagen maksab?»

Vaagen maksis kakskümmend korda rohkem.

Perenaine kurtis: läbimüük on kahanenud, liiva tuleb kaugelt vedada, Veneetsias niisugust liiva pole.

See oli kogu reisi kestel ainuke juhus, kus oleksid marjaks ära kulunud Moskvas kamba peale ostetud äratuskellad ja albumid — kuid need olid koos Valeria Konstantinovna kohvriga kaotsi läinud. Kõik ütlesid seda. Jäi ainult äärmiselt maitsetu sputnikumudel: inetu näoga naine hoiab pea kohal fantastilist eset, mis meenutab kartulikoorimismasinat.

«Häbi kinkidagi,» ütles Valeria Konstantinovna mõtlikult. Ent ta kinkis siiski, ning meister, kes nüüdsama oli teinud suurepärase vaagna, punastas rõõmust ja hakkas nii kiiresti rääkima, et tuli kutsuda Anni, sest keegi ei saanud sõnagi aru.

Töölised kogunesid valjusti naerdes ja omavahel rääkides venelaste ümber.

«Oo, russi! Sputnik!»

Noor naistööline käis õnneliku näoga ringi, matrjoškad

kaisus, — Tokarski oli teda juba õues tähele pannud. Kui turistid edasi muuseumi läksid, otsis ta pilk tahtmatult seda naist.

«Milline iludus!» ütles ta Valeria Konstantinovnale val-mustusega. «Sealt see Tizian oma rusked ja punased too-nid on võtnudki!»

«Lihtsalt kena tüdruk. Miks ta kõik meie matrjoškad endale võttis?»

«Töölised andsid talle. Kui lahke nägu! Ei saa temalt kohe silmi lahti.»

«Teile meeldivad lahked iludused?»

«Väga.»

«Minge siis tema juurde!»

«Milleks?»

«Ei tea. Öelge talle, et ta on ilus, tal on selle üle hea meel.»

«Aga teil?»

«Mul ka.»

«Lähme siis koos. Nõus?»

Nad läksid tema juurde ja Tokarski ütles vigases prant-suse keeles, et ta on ammu kuulnud veneetslannade era-kordsest ilust, kuid veendus alles täna, et see arvamus peab täielikult paika.

Naine tõstis veidi pead ning kuulas tema sõnu lihtsa, ent uhke hoiakuga. Mõnda aega seisid nad vaikides ja naera-tasid teineteisele.

«Nüüd öelge see Tiziani asi ka ära!»

«Ja ütlengi.»

Naine kuulas vaikides, kergelt õhetades, siis tõstis ta äkki ripsmed üles. Ja Tokarskiga toimus seletamatu muu-datus — ühe hetkega läks ta nooremaks ning kenamaks. Itaallanna vaatas midagi otsides lausa meeleheitel ringi, võttis siis kärmesti, peaaegu et rebis oma kee kaelast ja andis Valeria Konstantinovnale.

«Jumala pärast, mis te nüüd!»

See kõik toimus trepil, teised tulid juba muuseumist

välja. Valeria Konstantinovna ja itaallanna kõnelesid žes-tidega, millest polnud raske mõista, et üks palub kaela-kee kinkimata jätta, teine palub kingitust mitte tagasi lükata. Sel kombel jõudsid nad trepist alla, vabrikuõue.

«No palun, võtke tagasi! Ei maksa!»

See kordus mitu korda — Valeria Konstantinovna andis kee tagasi, üllatunud ja kurvastatud itaallanna aga pistis selle talle uuesti pihku. Viimaks surus ta Valeria Kons-tantinovnal mõlemat kätt ja jooksis minema.

«Mis ma pean tegema?»

Valeria Konstantinovna silmitses pikka kullakasroosat kaelakeed.

«Pange käekotti!» ütles Tokarski.

«Ei sobi. Seda ei kingitud ju mulle, vaid meile kõigile, kogu grupile. Kurb lugu!»

«Mis siin kurba on? Kuulge, ma tean ühte inimest, kes annaks kõhklemata pool aastat oma elust selle kaelakee eest.»

«Kes see on?»

«Kas te ise ei tule selle peale?»

Ta osutas Sjovale, kes tuli laeva poole, noored töölised ümber.

«Saage tuttavaks, need on kommunistid,» ütles ta To-karskile heatujuliselt. «Vahvad poisid. Hiljuti käis To-gliatti nende juures. Aga see prillidega on üliõpilane. Tuli Muranosse kodurahvale külla. Räägib vene keelt.»

Hotellis pidas Valeria Konstantinovna Larissa ja teiste reisikaaslastega nõu. Kõik, sealhulgas ka elatanud Olga Petrovna, passisid keed kaela. Järgmisel hommikul eine ajal anti see pidulikult Sjovale, kes pidi rõõmust aru kao-tama.

29

See oli viimane õhtu Veneetsias, ja Valeria Konstanti-novna otsustas sõita Püha Markuse väljakule — mitte nii-sama minna, vaid just nimelt sõita väikse laevaga mööda

Canale Grandet. Hotelli vestibüülis istus üksi ja kurvalt Anikina, nägu paksult mingitud, kallis sooblinahkadest peleriin õlgadel. Nad hakkasid peaaegu sõbralikult vestlema ja sõitsid koos, kuigi nad olid enne seda vaid paar sõna vahetanud.

Nii Anikinas endas, tema käitumises. kui ka tema ja ta mehe kergesti aimatavas vahekorras oli midagi, mis erutas Valeria Konstantinovnat või vähemalt hõivas teatava koha tema mõtetes — mõtetes, mida ta viimasel ajal kahjuks enam valitseda ei osanud. Ka see, et tal praegu tuli tahtmine Anikinaga kõnelda, oli seotud nende mõtetega, selle murega, mis temast hetkekski ei lahkunud.

Hotelli vestibüülist viis uks otse kaile, mille ääres peatusid kaatrid. Väsinud inimesed, kes ei märganud, et nad sõidavad mööda Canale Grandet, istusid vaikides pinkidel, ajasid tasakesi juttu, tukkusid, suitsetasid...

Anikina aina vatras. Oli näha, et tühjus, mis teda ja ta meest reisikaaslaste grupis ümbritses, rusus teda. Kas ta mitte sellepärast ei teinudki otsekohe oma mehest juttu? Sõit Caprile polevat Dmitri Frolovitšile meeldinud. Ja üldse olevat ta arvamusel, et kõik oleks tulnud hoopis teisiti organiseerida. Kaks päeva Roomas — see on ju lihtsalt naeruväärne! Dmitri Frolovitši tuntakse Itaalias väga hästi, ja kuigi ta ei salli avalikkuse tähelepanuavaldusi ja lärmi, oleks meie saatkond loomulikult pidanud organiseerima tema kohtumise Itaalia kunstitegelastega. See on ikkagi piinlik — mitte temale, vaid neile. Seda enam, et teda Roomas oodati.

«Ah nii?» imestas Valeria Konstantinovna viisakalt.

Dmitri Frolovitš arvab, et reise tuleks üldse korraldada individuaalselt või äärmisel juhul spetsiaalgruppides, näiteks ainult kunstnikud. Või ainult insenerid. Anikinal oli palju nutnud naise allapidi joontega suu, mis reetis hämmingut või igatahes nõutut imestust — milleks ta üldse oli sõitnud Itaaliasse, Veneetsiasse.

Kaater randus kord vasakul, kord paremal kaldal väi-

keste kaide ääres. Oli veel valge, ent see oli kuidagi niiske valgus, vahest tekitas kanali õrnrohekas vesi seesuguse mulje.

Jutt läks poegadele. Miks Igor neil nii harva külas käib? Kuhu ta kavatseb pärast kooli lõpetamist astuda? Petja on väga andekas, isegi Miller — teate, see kuulus Miller, kes on tuntud oma nõudlikkuse poolest, — leiab, et poiss on erakordselt andekas. Aga Anikina ei taha, et Petjakesest saaks muusik. See pole ikkagi meesterahva elukutse. Tema oleks üldse õigupoolest tütart tahtnud, sest poistega on raskem — kunagi ei tea, mida öelda või teha. Poisi puhul mängivad suurt rolli sõbrad, aga te ju teate, missugused need tänapäeva noored on, isegi kõige korralikumates perekondades. Muide, Petja ripub küll väga oma kodu küljes. Kas ta saab isaga hästi läbi? Ta lihtsalt jumaldab teda.

Valeria Konstantinovna kuulas peaaegu midagi pärimata ja ei olnud ka eriti imestunud, ehkki ta ei saanud paljudest asjadest aru, enneköike selle hommikust õhtuni täiesti vaba naise kummalisest aja surnukslöömisest, mis Anikina igast sõnast välja paistis ning tema elu põhikoe moodustas. Aga Valeria Konstantinovna jättis kõrvale selle tühjuse, selle tühisuse, kõik selle, mis oli temale, tööinimesele, täiesti võõras, kuivõrd tal oli pidevalt tegemist oma töö, oma poja ning teiste inimestega, kes vajasid hoolt ja tähelepanu. Ta mõtles millelegi muule — aimas peaaegu eksimatult ära, mis Anikina jutus on tõsi, mis vale, ning mõõtis selle tõe ja valega ikka ja uuesti oma elu. Ta nägi selgesti, missugune kuristik on tema ja Anikina vahel, ning mõistis, et Anikina püüab omaenda elu puudumist saamatult tasa teha mehe ja poja eluga. Ent kõige selle mõttetu vegeteerimise peale vaatamata oli ta Valeria Konstantinovnale siiski millegipoolest lähedane. Võib-olla selle poolest, et ta polnud kindel, kas poeg ja mees teda üldse vajavad?

Kummaline kaldapealseteta Canale Grande libises kus-

tuva päeva salapärases valguses nende silme eest mööda. Paleed kerkisid otse veest, muinasjutuline mustjas kullendus laialipillatuna marmoril, kivipitsidel, rõdude ornamentidel. Valeria Konstantinovnale meenus, mida Igor talle oli lugenud: Veneetsia kaunistas oma hooneid väljastpoolt aastatuhandete vältel niisama hoolikalt, nagu mujal maailmas ainult majade sisemust kaunistatakse. «Kogu linn on üksainus igivanadusega uhkeldav tore ja mugav maja,» luges Igor tookord.

. . . Raske oli Anikina olukorda sisse elada, kuid teda kuulates kujutas Valeria Konstantinovna äkki ette hilist hommikutundi suures jõukas korteris. Kõik on tööl, tema aga joob kohvi, hommikumantel seljas, ning teeb seejärel tualettlaua ääres kaua näoravi. Teine temasugune helistab talle, ja nad räägivad põhjalikult tühjast-tähjast — sellest, et eile müüdi Marjina Roštšas belgia salle. Siis tuleb maniküürija — jälle sallid, kellegi abordilugu, huvitav puhkeõhtu Arhitektide Majas. Ja niiviisi kogu päev, iga päev. Õhtul aga on tõepoolest puhkeõhtu.

«Ja seejuures ei tee teda õnnetuks mitte see, et ta aastate viisi niisugust haletsusväärset elu elab, vaid hirm, et sellele elule võiks kord lõpp tulla ja kõik võiks hoopis teistmoodi olla . . . Issand!» mõlgutas Valeria Konstantinovna edasi, kui nad läksid juba Püha Markuse väljaku poole mööda üpris kitsast tänavat, mille kohta giid oli öelnud, et Veneetsias laiemat ei ole. — «Temaga võrreldes olen mina õnnelik.»

30

Noormees kaubanduslikust esindusest, kes grupile Brüsselis vastu tuli, teatas Valeria Konstantinovnale, et tema kohvrit pole kahjuks leitud.

«Koostage tingimata asjade nimekiri,» ütles ta, «ja turismibüroo maksab teile kahjutasu.»

Valeria Konstantinovna koostas nimekirja ning märkis sinna ka mingi tühise asjakese, mis oli Moskvasse maha

jäänud — talle tuli see alles lennukis meelde. See-eest unustas ta kirja panemata karmiinpunase prantsuse kampsuni ja just enne reisi ostetud moodsad kingad.

Belgia piirivalve ei leidnud kaua nõu, mida teha venelaste grupiga, kes ilma ühegi frangita taskus järsku neile kaela sadasid. Siis aga sai kõik korda, kuhugi helistati, kuskilt saadeti vana bussilogu, ning tunni aja pärast sõitsid turistid linna, sõneldes grupivanemaga, kes oli millegipärast käskinud asjad tolliametisse jätta.

Ta õigustas end: üksainus öö. Jah, aga pole kuigi mõnus ilma pidžaama või öösärgita magada. Ja hommikul? Hambaharjad, habemeajamisriistad — kõik on ju kohvris. Ja üldse, tont võtaks, kas te siis ei taipa, et piinlik on tühjade kätega hotelli minna? Eriti pahane oli Tokarski, kelle lõug pidi öö jooksul kattuma — ja kattuski — inetu halli habemetüükaga.

Hotell oli vana ja väga hea. Esimest korda kogu reisi vältel sai iga turist omaette toa. Valeria Konstantinovna kõndis mõtlikult mööda keeruliselt suletavate akendega suurt tuba, mille tammepuumööbel oli pärit XIX sajandist. Siis seisis ta viivu peegli ees, ütles endale: «Ma polegi nii hirmus vana!» — ning läks restorani, kus Tokarski, Larissa ja Sjova teda juba ootasid.

Kuskilt kostis õige vaikset muusikat. Auväärsed kelnerid ei naeratanud ega kiirustanud, kõik oli kaalukas, soliidne ja ei sarnanenud põrmugi Itaaliaga. Valeria Konstantinovna sõi mingisuguseid rohelisi lehti. Tokarski teeskles kohkumist ja ütles, et need lehed olid pandud ilu pärast, et nüüd naeravad kelnerid kaua portjääride taga, enne kui söögisaali ilmuvad. Võib ju olla! Lehed osutusid kressisalatiks — Valeria Konstantinovna sai seda alles Moskvas teada.

Larissa, kes oli käinud Brüsseli maailmanäitusel, ütles, et kõige huvitavam vaatamisväärsus selles linnas on Manneken Piss, ja alles pärast seda maksab ka Grand Place'il

ära käia, kus asuvad XIV sajandil ehitatud raekoda ja gildimajad.

Tühjenevail tänavail ei tõtlegi jalakäijaid. Kell hakkas üksteist saama — vahest oli see Brüsselis hiline kellaaeg? Vanaldased golfipükste ja paksude põlvsukkadega mehed jõid laudade ääres õlut ja suitsetasid piipu niisuguse näoga, nagu istuksid nad siin juba teist sajandit. Grand Place — suur väljak — polnud üldse suur, vaid väike, tagasihoidlik ning mahedas, hämaras valguses siiski teatraalselt kaunis.

«Elagu göösid!» hüüdis Valeria Konstantinovna.

Tokarski hakkas naerma.

«Muide, see on ehitatud paarsada aastat enne gööse.»

«Ükskõik. Väga dekoratiivne, eks ole?»

«Elu oli siis dekoratiivne.»

«Ja keegi ei märganud seda?»

«Paraku ei.»

«Võib-olla näib ka meie elu kahesaja aasta pärast dekoratiivsena?»

«Vaevalt küll! Ei, mitte göösid pole mängus, vaid midagi hoopis muud.»

«Nimelt?»

«Flandria üldse. Kangekaelsus. «Ei vannu alla.»»

«Mis see tähendab — «Ei vannu alla»?»

«Madalmaade deviis.»

Vanaeit pühkis väljakut.

«Hommikul on ta ilusam,» ütles Larissa. «Mitte vanaeit, vaid väljak muidugi.»

Ühes hoones põles valgus ja mängis muusika, treppi sõitvatest autodest väljusid karusnahkades daamid ning torukübaratega härrad. Neil oli provintslik välimus.

«Just nagu vanas, Mozžuhhini ja Veera Holodnaja aegses filmis,» ütles Tokarski.

Teel Manneken Pissi juurde heitsid nad pilgu ühte hämarasse kangialusesse, mille tagasopis istus auväärne vana uksehoidja. «Avatud öö läbi,» seisis ukse kohal tuhmide

tähtedega tuhmil sildil. Avalik maja. Uksehoidja tõusis neid nähes viisakalt püsti. Nad läksid kiiresti edasi. Tokarski esitas olemata jäänud kõneluse: «Astuge sisse, härra!» — «Suur tänu, teine kord.»

Kell sai alles üksteist, aga Brüsselis näis olevat juba hilisöö — nii tühi oli linn, nii uniselt vidutasid tühjade valgustatud kaupluste mannekeenid silmi, nii lärmakalt tülitsesid kohvikus kaks vana libu, kübarad viltu peas, paljad kondised küünarnukid ähvardavalt ligistikku.

Viimaks jõudsid nad Manneken Pissi — paksu, kiharpäise, mõtliku poisijõmpsika juurde, kes oli süvenenud oma lihtsasse, kuid mõnusasse tegevusse: ta seisis, pea kuklas, paksud jalakesed harkis.

Sel õhtul nägid nad veel mõndagi. Nad seisid kaua kunstisalongi vaateakna ees, kus rippus lõpmata pikaks venitatud Kristus, kelle skulptor oli teistkordselt risti löönud, nüüd juba ilma vähimagi ülestõusmise lootuseta. Hotelli jõudes ei tahtnud nad veel magama minna ja läksid vaatama valgusreklaami, mis kustus ning süttis ning oli üleva tähistaevaga võrreldes üsna mannetu. Sedagi ütles Tokarski. «Kes siis veel oskaks öelda seda, mida mina alles nüüdsama mõtlesin!» Nad olid kahekesi.

«Kuidas reis meeldis?» küsis Tokarski.

«Väga. Kahju, et ainult üks päev veel — ja kõik lähevad oma teed. Justkui ei tunnekski enam üksteist.»

«Kõik peale meie.»

Valeria Konstantinovna vaatas Tokarskile otsa. Mehel oli hea, nukker nägu.

«Ei maksa teeselda, et te ei kuulnud mu sõnu. Teil ei tule see välja. Ma armastan teid. Ainult see on halb, et ma olen juba üle viiekümne ja mul on liiga palju naisi olnud.»

Nad läksid Valeria Konstantinovna tuppa.

«Teil on väsinud ilme. Kas tahate pikutada?»

«Tänan.»

Tokarski heitis diivanile. Valeria Konstantinovna tegi talle aseme: tõi padja ning pani teki peale.

«Kellest teil on kahju lahkuda?»

«Larissast.»

«Ja minul Sjovast,» ütles Tokarski. «Ma olen alati mõelnud, et inimkond jaguneb nendeks, kes on võimelised armastama, ja nendeks, kes seda ei ole. Tema kuulub esimesse, mitte kuigi arvukasse gruppi. Tema naine on mulle juba nagu vana tuttav, kui me peaksime kohtuma. Ma tean koguni, missuguseid kingi ta kannab. Veneetsias üllatas Sjovat voorusevöö, mille mehed kodunt ära sõites naisele ümber panid: «Vägev värk, on ju? Lukuga! Aga giid ütles, et ikkagi murti truudust.»»

Valeria Konstantinovna hakkas naerma.

«Mul hakkab ilma temata igav,» ütles Tokarski.

Nad ajasid natuke aega juttu. Siis jäi Tokarski vait. Paar-kolm minutit oli kuulda rahulikku hingamist. «Võib isegi uinuda, ja sellest pole midagi. Võib rääkida millest tahes. Ärka, ole hea,» mõtles Valeria Konstantinovna, «ütle, et sa ei tulnud minu juurde mitte sellepärast, et ma olen sulle lihtsalt veel üks — ja muud midagi.» Tokarski ohkas ning avas silmad.

«Kas ma jäin tõesti magama?»

Valeria Konstantinovna hakkas naerma.

«Magage, palun väga! Ka mina olen väsinud.»

«Ei, see on häbiväärne. Ma vist koguni norskasin.»

«Ei.»

Tokarski tõusis ja tegi kummarduse.

«Aitab. Pidu on lõppenud. Head ööd!»

«Head ööd!»

31

Igor sõitis otse jaamast Petja Anikini poole, ei leidnud teda kodunt ning jättis kirja: «Helista. Igor.» Kodus ta pesi, pani teised riided selga ja sõi ära kõik, mis Pavla Profirjevnal oli, isegi kassile määratud vana kalakotleti.

Vitka Bermont tundis Moskva Energeetikainstituudi

poisse, kes käisid Himki sadamas tööl, ja Igor sõitis tema juurde — seekord ilma vorstita, seda enam, et «osalise näljutamise» katse oli arvatavasti lõppenud. Nad kohtusid kontrollputka juures. Vitka oli nädala ajaga kõhnaks jäänud, põsed olid lohku vajunud; must juuksetukk tolknes isepäinis väikese sarnaka näo kohal.

«Sa oled veel elus, idioot?» küsis Igor.

«Nagu näed.»

«Kuule, kas sina ütlesid mulle, et Energeetika poisid võivad Himki sadama külmutushoonesse tööle sokutada?»

«Mina jah.»

«Ja kas nad tõesti võivad?»

«Sa pidid ju Krimmi sõitma?»

«Ei sõida. Pean raha teenima.»

«Hea küll, helista paari päeva pärast!»

«Homme.»

«Hüva. Mis Petka teeb?»

«Ei tea. Mängib.»

Vitka hakkas naerma.

«Peaksime õige kokku saama.»

«Muidugi peaksime. Nägemist!»

Õhtul helistas Vitka, et poisid võivad küll tööle sokutada, ainult et ajutiselt, kellegi teise asemele, kes on eksamid ära teinud ning kavatseb paariks päevaks koju sõita.

«Tähendab, mina töötaksin kellegi teise eest?»

«Jah. Sinu nimi on nüüd Gurko.»

«Ei lähe läbi.»

«Tee, kuidas tahad! Muud võimalust ei ole. Koolipoisse ei vormistata üldse. Üliõpilased aga käivad kogu aeg üksteise eest tööl. Muide, sa teeksid sellega teisele teene. Ta ei kuku siis nimekirjast välja.»

«Hea küll. Millal ja kus?»

«Homme kell kaheksa kalasadamas, küsid brigadir Avtonomovit.»

«Aitäh!»

«Pole tänu väärt! Tule jälle vaatama!»

32

Laevatekil käis töö neljakesi: kaks andsid kätte, kaks haarasid kotil nurkadest kinni, jooksid veoauto juurde ja tagasi. Kiiluruum sai vähehaaval tühjemaks, ning siis hüppasid veel kaks alla, niiskesse vobla järgi lehkavasse pimedusse. Kotid olid kinni külmunud, nurki, millest kinni võtta, tuli jalaga lahti taguda. Igor tahtis kiiluruumi hüpata. Teda hoiti tagasi:

«Sa oled täna esimest päeva? Oota natuke! Harju!»

Üliõpilaste hulgas oli noorukeid, kes polnud temast pikemad ega tugevamad. Vahest rassis ta ülearu? Ei läinud kahte tundigi mööda, kui selg hakkas valutama ja käed jäid tööst kangeks, otsekui oleksid neid kinni hoidnud kellegi teise raudsed käed.

Vobla lehk, väsimus ja nälg ajasid tal südame pahaks. Ta polnud jõudnud kodus hommikust süüa. Soomused kleepusid näo külge, ta pühkis varrukaga higi.

Sööklas ajasid üliõpilased valju häälega juttu, viskasid nalja. Igorile näis, et nad teevad suu lahti ja panevad kinni nagu tummfilmis. Ta ei jaksanud rääkida. Kahekümne minuti pärast tõuseb ta püsti, läheb praamile, ja jälle algab kinnikülmunud kottide tassimine, nurkadest haaramine ja ülesupitamine. Nüüd oli ta esimeses paaris, kes võttis kotte vastu, jooksis veoauto juurde ja tuli praamile tagasi.

Ta jäi autos, mis voblat kauplustesse vedas, kõvasti magama, ning ka unes võttis ta kotte vastu, jooksis, tuli tagasi. Sokolis äratas autojuht Igori üles. Ta läks metroosse — see oli vobla lehka täis. Kogu Moskva oli vobla lehka täis — trepikoda, korter ja Pavla Porfirjevna tuba, kus eideke lauda kattis. Pavla Porfirjevna päris midagi ärevalt. Igor vastas, kuulmata küsimust.

Pärast sööki palus ta, et eideke teda kell kuus hommikul üles ajaks, heitis magama ja hakkas otsekohe — nii talle

näis — vastu sõdima, tekki üle pea kiskuma. Selgus, et kell oligi juba täpselt kuus.

Teine päev oli esimesest raskem — aga ka kergem, sest aeg-ajalt oli tal tunne, et kotte ei tõsta mitte tema, vaid keegi teine. Ta mõtles rahale. Maksti neli rubla vahetuses. Tähendab, tuleb töötada rohkem kui nädal aega, et Petka vanaisale võlga ära tasuda. Öise vahetuse eest makstí rohkem. Pärastpoole, kui ta on juba harjunud, võib öisesse vahetusse minna.

«Aga ema on Veneetsias,» mõtles ta õrnusega. ««Kitsad põiktänavad hämmastavad oma tumma kõnekusega. Mustal gondlil, mustal rätikul veneetslanna õlgadel on siin aastasadade traditsiooni range, peaaegu pidulik tähendus.»» Ta liigutas huuli, meenutades loetut. See kõik ei tähendanud talle Itaaliat, vaid ema, kes on varsti siin, tema juures, Moskvas.

33

. . . Reisi viimased tunnid — lõuna ajaks jõuavad turistid Moskvasse. Nad räägivad sellest bussis, lahkudes unustamatust ja silmapilkselt unustatud Brüsselist, mis vilksatas korraks mööda ja jäi alatiseks meelde. Kriiskav reklaam «*Diablement bon*» viimase maja seinal, Atomium, mis on nagu vanamoelise, kuuelanikest jutustava fantastilise romaani illustratsioon. Lennujaam. Lapsed.

Lapsi oli millegipärast palju — täiskasvanu-soengutega plikasid ja nägusate sonimütsidega poisse. Noored emad talutasid neid käekõrval või kandsid süles. Priske punapõseline poiss tõnnis — ta kadestas õekest, kelle pakikandja oli kokkuklapitavale ratastoolile istuma pannud. Ema noomis teda. Ümberringi naerdi. Valeria Konstantinovna unustas lapsi vaadates kõik muu ning märkas ümbrust alles siis, kui tundis endal tõsist, hella, tähelepanelikku pilku.

«Eks nad ole toredad?» küsis Tokarski.

Nad seisid passijärjekorras.

«Jah.»

«Kas te armastate lapsi?»

«Väga.»

... Lennuk polnud veel õhku tõusnud, Sjova aga magas juba seljakil tugitoolis — mees, kelle kohta Tokarski ütles, et talle on huvitav kõik, isegi magamine. Ta oli kahvatu, silmade all olid rõngad, ja tema kartulninaga nägu oli nii lapselik, kui ta magas. Ta oli väsinud: kaheteistkümne päevaga sai ta teada ja jättis meelde rohkem kui teine terve aastaga. Nüüd võib kuni Moskvani puhata. Ja siis? Oo, siis läheb töö lahti! Ta pole veel panoraamkinos käinud. Kas see on tõsi, et Kirjandusinstituudis õpetatakse raamatuid kirjutama? Kuullaagritehases on õhu saastumus gaasidega viidud peaaegu nullini. Kas neid seadmeid ei saaks ka meie tehases kasutada? Täna on teisipäev, laupäeval jõuab ta Nikolajevisse.

«Nikolajev?» ütles Valeria Konstantinovna. «Jah, muidugi — pruutide linn.»

Huvitav, kas kaelakee meeldib Katjale? Kui lahke oli see naine Murano klaasivabrikust! Sjova magab ja ei maga. «Tere, Katja. Sa oled kodus?» — «Kus ma siis olema peaksin?» — «Kuule, sa ju nutad — miks?» — «Ei tea, igatsusest vist.»

Õhtul aga — unine Ingul, mastide peenikesed triibud, kuuvalguse rada — mitte Veneetsia, vaid juba teise laguuni siledal pinnal.

Anikinid läksid Brüsselis tülli, mees oli meelega kohta vahetanud, et mitte naise kõrval istuda. Ta loeb. Naine piilub ärevalt tema poole, teeseldes magajat. «Issand jumal, mis ma pean tegema? Ta vihkab mind. Millise tülgastusega viskas ta kohvrist välja mingi pisiasja, kopikalise puudritoosi, mille ma Milaanost ostsin! Ta pakkis oma kohvri eraldi, seda pole ta varem kunagi teinud. Kas ta tõesti jätab mu maha? Ei või olla, me oleme tuhat korda

riidu läinud ja ikka ära leppinud. Pole hakanudki leppima, vaid kõik lihtsalt laabub iseenesest ja elu läheb edasi. Ma olen talle vajalik, väga vajalik, ta on minuga harjunud. Ta armastab Petjakest, ta ei suuda ilma Petjakeseta elada. Ainult koos reisima ei tohi enam minna. Talle tundub, et ma segan teda. Tal on alati niisugune tunne olnud. Las reisib üksi või koguni kellegi teisega, ükskõik. Mina olen vana, mina ei hakka teda takistama. Me oleme ikka tülitsenud ja ära leppinud. Kõik laabub jälle. Lennuväljalt sõidab ta koju.»

Käed kohtuvad, kui Tokarski aitab Valeria Konstantinovnal kinnitusrihma lahti teha. Valeria Konstantinovna vaatab tema käsi — tugevaid, suuri, tõmmu läikiva nahaga viiekümneaastase mehe käsi. Varsti on Moskva. Esimese lahkumiseni on jäänud vaid kaks tundi. «Mul on õnnelik nägu. Lausa häbi. Ma olen õnnelik, sest ta puudutas mind. Ta on minu kõrval. Kas see tõesti jääb alatiseks nii? Kus ja millal me jälle kokku saame?»

Valeria Konstantinovna vaatab aknast välja. Ebamaiselt kristalse valguse viltused kiired toetuvad otsapidi hõbedasele pilvelaele.

Igor istub Petja rõduga toas ning joonistab noodipaberile lõustu. Mefisto, kokk kõrge mütsiga, rauganägu kolmnurksete kotikestega silme all. Nad räägivad tüdrukust, kes Petjale kirja oli saatnud. Igori meelest pole ta sugugi loll. Ainult paha lugu, et nad eile, pühapäeval, Izmailovo parki läksid ja ta seal ära kaotasid, õigupoolest ei kaotanud, vaid unustasid ta suures jutuhoos kiige juurde maha. Tüdruk solvus. Täna, kui Petja talle helistas, pani ta toru hargile. Ei, ikkagi loll tüdruk.

Igoril on vobla lehk juures — ta tuli töölt. Nad lobisevad, suitsetavad, ja Petja vaatab sõpra jumaldava pilguga. Lõustade kohale ilmub tõstekraana, kraana kohale laevatekk väikeste tumedate inimkogudega, pimedast

sügavikust lendavad tekile kotid. «Ema peseb end ja istub lauda: «Noh, kuidas sa siis ilma minuta toime tulid?»» Laevateki kohale ilmub Doodžide Palee — tuleb välja, et seda on noodipaberile väga mõnus joonistada.

Ka Petja mõtleb sellele, et homme tulevad isa-ema koju. Peab neile vastu minema, kui ei õnnestu mingit ettekäänet leida.

«Saad aru, ma ei oska sulle seda seletada. Ma ei või nende juures elada — muud midagi. Lõpetan kooli ja lähen ära. Lähen oma teed!»

Ta istub klaveri taha. Ta mängib seda «oma teed minekut», mida ei saa ilma muusikata seletada.

«Ma ei taha valetada ja teeselda,» mängib ta. «Ma ei taha ükskõikselt pealt vaadata, kuidas teised valetavad ja teesklevad. Ma ei taha olla niisugune. nagu mu andekas ja kuulus isa. Kellelgi pole tema annet tarvis, ja mis anne see on, mida kellelgi tarvis ei ole? Ei, meie oleme teistsugused. Nüüd ma mängin, missugused meie oleme, ja Igor, kes ei arva nagu Vitka, et muusika on organiseeritud lärm, taipab, et ma mängin temast.»

Oli vaja varasuvist päeva, et kujutada, missugusteks nad Igoriga mõne aasta pärast pidid saama, ja ta hakkas mängima päevast Jasnaja Poljanas, kus ta oli käinud väga ammu, kui vanemad vanaisaga veel vaenujalal polnud.

Vanaisa sõitis Jasnaja Poljanasse ja võttis teda kaasa. Nad vaatasid maja ja käisid Tolstoi haual. Ent see, mis Petjale meelde jäi ja teda üllatas, polnud ei maja ega haud, vaid õunaaed, mida halli peaga lonkur mees neile näitas. Külm võttis aia ära, see saeti maha, kuid paar puud jäid alles ning hakkasid kevadel äkki võsusid ajama. Õunapuud olid väga vanad, krobelise, pahkliku koorega, otsekui kivist. Kuid nende kiviste tüvede kohal haljendasid ja õõtsusid tuule käes nõtked oksad täis valgeid õisi. Päikesel, kellel muidu on ükskõik, m i d a valgustada, ei olnud sel päeval ükskõik, — ta valis nimme selle aianurga, et see Petjale meelde jääks. Ja Petja mängis nüüd

nende õunapuude imest ja ärevast lootusest, vaimustusest, mida tundsid siia tulnud ning otsekui selle aia osaks muutunud inimesed. Ta mängis päikesehelgist noorel rohul, veel soojenemata mulla vilususest ja okste kiikumisest vargse tuule käes . . .

«Hüva, mul on aeg minna,» ütles Igor püsti tõustes. «Kas sa sõidad vanadele vastu?»

«Jah.»

«Autoga, eks? Võta mind kaasa! Ma ei lähe homme tööle.»

Toimetaja O. Samma

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 492-54; 407-82

Trükkimisele antud 23. XII 1963. Trükiarv 20 000, Paber 84×108, $^{1}/_{32}$. Trükipoognaid 2,625. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 4,41. Arvestuspoognaid 3,8. MB-11206. Tellimise nr. 3802.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 10 kop.

На эстонском языке.

Библиотека «Лооминг» № 47 (315)
Вениамин Каверин
Косой дождь.